

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องขวัญในสังคมชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า” เป็นการศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ วัฒนธรรม พฤติกรรมและความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม ซึ่งเป็นการศึกษาทางมานุษยวิทยา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้ทฤษฎีทางมานุษยวิทยาในการอธิบายปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา เนื่องจาก มานุษยวิทยามีหลักในการศึกษา คือ เป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ทุกด้านทั้งในอดีตและปัจจุบัน หรือศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรม วิชามานุษยวิทยาวัฒนธรรมมักเน้นการศึกษาผู้คนที่ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งจะศึกษาเกี่ยวกับระบบความเชื่อ ระบบการปกครอง เศรษฐกิจ กฎหมาย และอื่น ๆ นักมานุษยวิทยาได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึงวิถีชีวิต หรือชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ทุกด้าน มนุษย์ในสังคมจะมีพฤติกรรมทางสังคมไปตามประเพณี เช่น การกินอยู่ การล่าสัตว์ การเลี้ยงดู การรักษาพยาบาลและเรื่องอื่น ๆ วัฒนธรรมแสดงออกมาให้เห็นได้โดยแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งแบบแผนพฤติกรรมเหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ ที่กำหนดว่ามนุษย์ในสังคมจะมีพฤติกรรมทางสังคมต่อกันอย่างไรบ้าง และหลักการสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่นักมานุษยวิทยาจะเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ชาติได้คือ จะต้องทำความเข้าใจ “ความเหมือน” และ “ความแตกต่าง” ทางวัฒนธรรม รวมทั้งต้องเข้าใจพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (จามพิศ สัตย์สงวน, 2551: 1-9)

เมื่อนักมานุษยวิทยามีเป้าหมายที่จะทำความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ และเข้าใจความเหมือนและความแตกต่างในพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ชาติแล้ว นักมานุษยวิทยาจึงต้องทำวิจัยสนาม และใช้งานวิจัยสนามทางมานุษยวิทยา เป็นแนวทางที่จะเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์หรือพฤติกรรมที่แท้จริงของมนุษย์ โดยใช้วิธีการสังเกตในสภาพธรรมชาติ (Natural setting) คือ ในสถานที่ที่คนอยู่อาศัยและใช้ชีวิตประจำวัน จากนั้นก็จะเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในแง่มุม

ต่าง ๆ โดยการสังเกตและมีส่วนร่วมทางสังคมกับชาวบ้าน จากนั้นนักมานุษยวิทยาจะเขียนรายงานการวิจัยซึ่งเรียกว่าชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) คือ การพรรณนาวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่เลือกศึกษาอย่างละเอียด (งามพิศ สัตย์สงวน, 2551: 1-9)

เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ ซึ่งไม่สามารถใช้ทฤษฎีใดเพียงทฤษฎีเดียวมาอธิบายได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้ทฤษฎีทางมานุษยวิทยาและคติชนวิทยาเป็นเครื่องมือในการศึกษารูปแบบของความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องขวัญ พร้อมทั้งศึกษาและวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องขวัญในสังคมชาวไทยจีน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้เลือกใช้แนวคิดกระแสโลกาภิวัตน์เป็นเครื่องมือในการอธิบายถึงการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องขวัญในสังคมชาวไทยจีน สามารถสรุปแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาได้ ดังนี้

1. ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)
2. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural Functionalism)
3. ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)
4. ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม (Theories of Folklore)
5. แนวคิดกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization)

2.1.1 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

ทฤษฎีนี้พัฒนาขึ้นในตอนต้นศตวรรษที่ 19 โดย Bronislaw Malinowski (1884-1942) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ที่ได้ทำวิจัยสนามทางมานุษยวิทยาในเกาะนิวกินีเป็นเวลาหลายปี ผลจากการวิจัยสนามครั้งนั้น Malinowski ได้เสนอ “ทฤษฎีหน้าที่นิยม” ขึ้นมา

ความคิดหลักของทฤษฎีหน้าที่นิยม คือ วัฒนธรรมสนองความต้องการจำเป็นของปัจเจกบุคคล Malinowski อธิบายว่า วัฒนธรรมเติบโตมาจากความต้องการจำเป็น 3 ชั้น ของมนุษย์ คือ

ขั้นที่ 1 ความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐาน เป็นความต้องการเบื้องต้น คือ ความต้องการจำเป็นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพอยู่ เช่น ความต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย เป็นต้น

ขั้นที่ 2 ความต้องการจำเป็นด้านสังคม เป็นความต้องการเกี่ยวกับเรื่องความร่วมมือกันทางสังคม เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐาน และทำให้ร่างกายได้รับการตอบสนองความต้องการจำเป็นเบื้องต้นได้ เช่น

การแบ่งงานกันทำ การแจกจ่ายอาหาร การป้องกันภัย การผลิตสินค้า การบริการต่าง ๆ และการควบคุมทางสังคม

ขั้นที่ 3 ความต้องการจำเป็นทางด้านจิตใจ คือความต้องการจำเป็นของมนุษย์เพื่อความมั่นคงทางด้านจิตใจ เช่น ต้องการความสงบทางใจ ความกลมกลืนกันทางสังคมและเป้าหมายของชีวิต ระบบสังคมที่สนองความต้องการเหล่านี้ ได้แก่ ความรู้ กฎหมาย ศาสนา นิยายปรัมปรา ศิลปะ และเวทมนตร์คาถา โดยทั่วไปเวทมนตร์คาถาทำหน้าที่ให้คนรู้สึกอบอุ่นใจเพราะงานบางอย่างที่มนุษย์ทำค่อนข้างยากลำบาก และมนุษย์ไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าจะเกิดผลอย่างไรบ้าง ทำให้เกิดความไม่มั่นใจ จึงต้องพึ่งเวทมนตร์คาถาให้ช่วย เพื่อทำให้เกิดความมั่นใจมากขึ้น ส่วนนิยายปรัมปรามักให้อ่านจนชั้นปกครองและให้ค่านิยมทางสังคม Malinowski ได้เห็นว่า วัฒนธรรมทุกด้านมีหน้าที่ที่ต้องทำ คือ การตอบสนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์ขั้นใดขั้นหนึ่ง หรือทั้งสามขั้นที่ได้กล่าวมานี้

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของทฤษฎีหน้าที่นิยม คือ การศึกษาวัฒนธรรมด้านหนึ่งจะนำไปสู่การศึกษาระบบวัฒนธรรมทั้งหมด (งามพิศ สัตย์สงวน, 2551: 32-34)

2.1.2 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural Functionalism)

ทฤษฎีนี้พัฒนาขึ้นโดย A.R. Radcliffe Brown (1881-1955) โดยมีความคิดหลักว่า ระบบสังคมต่าง ๆ ประกอบไปด้วย โครงสร้างและกิจกรรมต่าง ๆ โครงสร้างทางสังคมคือแบบแผนที่อยู่ได้นาน โดยประชากรมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โครงสร้างจะได้มาจากการกระทำระหว่างกันทางสังคม จากบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของพฤติกรรม และหน้าที่สำคัญของโครงสร้างคือ การทำให้เกิดเสถียรภาพทางสังคม และการคงอยู่ของระบบสังคม งานส่วนมากของ Brown จะเน้นศึกษาระบบเครือญาติ เพราะนั่นคือ หลักการจัดระเบียบสำคัญที่สุดในสังคม ตัวอย่างทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของ Brown คือ ความสัมพันธ์แบบสนุกสนานรื่นเริง (Joking Relations) ความสัมพันธ์แบบนี้ประกอบไปด้วยความเป็นมิตรและศัตรู มีลักษณะเหมือนกับการหยอกล้อกันในสังคมไทย และในสังคมจำนวนมาก ความสัมพันธ์แบบนี้มีอยู่ในหมู่บุคคลต่าง ๆ ที่มีสถานภาพบางอย่างที่เฉพาะ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างลูกเขยแม่ยาย Brown ใช้ข้อมูลชาติพันธุ์วรรณาจากบางสังคม เพื่อแสดงว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอยู่ระหว่างคนที่มีความผูกพันกันทาง

สังคม แต่มีความขัดแย้งในความสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่โดยการยอมรับความขัดแย้ง และโดยการจัดการกับมันอย่างเป็นทางการ ความสัมพันธ์ดังกล่าวลดโอกาสที่จะทำให้เกิดความขัดแย้ง และทำให้สังคมทั้งหมดคงอยู่ต่อไปได้ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2551: 34-35)

2.1.3 ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)

ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 20 โดย Leslie A. White ทฤษฎีนี้มีแนวคิดหลักว่า สภาพแวดล้อมมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมมากที่สุด และมองวัฒนธรรมว่าเป็นการปรับตัวต่อปัญหาเบื้องต้นที่เกี่ยวกับการดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่และการผลิต

Julian Steward (1902-1972) เป็นนักมานุษยวิทยาที่สนใจศึกษาทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม โดยมองวัฒนธรรมว่าเป็นระบบพื้นฐานที่ตอบสนองการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และคิดว่าวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมอาจเคลื่อนตัวไปได้ในหลายทิศทางต่าง ๆ กัน กล่าวคือ สังคมต่าง ๆ ที่มีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเหมือนกัน และมีเทคโนโลยีในระดับเดียวกัน อาจมีพัฒนาการไปในทิศทางที่คล้ายกัน และการอธิบายขั้นตอนพัฒนาการทางวัฒนธรรมทำได้โดยการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ระดับของเทคโนโลยี และแบบแผนการทำงานในสังคมนั้น ๆ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2551: 36-37)

Steward ได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของวัฒนธรรมและได้เสนอความคิดเห็น ดังนี้

1. การศึกษาการปรับตัวของสังคม สามารถอธิบายลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
2. สภาพแวดล้อมอาจจะมีอิทธิพลหรือไม่มีอิทธิพลกำหนดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมก็ได้
3. การศึกษานิเวศวิทยาชีวภาพ คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอินทรีย์กับสภาพแวดล้อมที่มีชีวิตทั้งหลาย
4. การศึกษานิเวศวิทยากายภาพ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างอินทรีย์กับสภาพแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตทั้งหมด
5. การศึกษานิเวศวิทยาวัฒนธรรม ก็คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ผลงานของ Steward สรุปได้ว่า วิวัฒนาการวัฒนธรรมซึ่งเกิดจากปัจจัยพื้นฐานสำคัญ 3 ประการ เพื่ออธิบายนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อม และต้องวิเคราะห์ประสิทธิภาพของวัฒนธรรม ที่สามารถนำเอาทรัพยากรมาใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุด เช่น มาใช้เป็นอาหาร และที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในสังคม

2. การศึกษารูปแบบพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีวัฒนธรรมโดยวิเคราะห์วิธีการที่มนุษย์ในแต่ละสังคมสร้างวัฒนธรรม กำหนดพฤติกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งศึกษาวิธีการทำงานเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดได้หรือไม่ เพียงใด

3. ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบพฤติกรรมและระบบวัฒนธรรม วิเคราะห์พฤติกรรมและกิจกรรมของคนในสังคม ว่ามีส่วนทำให้สังคมอยู่รอดได้หรือไม่ มีผลกระทบต่อทัศนคติและโลกทัศน์ของคนในสังคมเพียงใด พฤติกรรมเพื่อการอยู่รอดของมนุษย์ในสังคมมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมอย่างไร

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม ได้พยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในสังคม ได้ศึกษาวิธีการที่วัฒนธรรมแต่ละชนิดปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะ และหรือการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมนั้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2537: 133-135)

2.1.4 ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม (Theories of Folklore)

ทฤษฎีนี้ต้องการหาคำอธิบายว่า คติชนมีบทบาทหน้าที่อย่างไร ดำรงอยู่อย่างไรในแต่ละสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชน ตำนานปรัมปราและนิทานประเภทต่าง ๆ มีบทบาทอย่างไรในฐานะเรื่องเล่าในสังคมชาวบ้าน และมีความสัมพันธ์อย่างไรกับข้อมูลทางวัฒนธรรมประเภทอื่น ๆ เราจะสามารถนำข้อมูลทางคติชนมาวิเคราะห์ให้เห็นสภาพสังคมที่น่าสนใจในแง่มุมใดบ้าง (ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 317)

ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม มองว่า วัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ ในสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านปัจจัยพื้นฐาน ด้านความมั่นคงของสังคม และความมั่นคงทางด้านจิตใจ วัฒนธรรมในส่วนที่เป็นคติชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าประเภทต่าง ๆ เพลง การละเล่น การแสดง ความเชื่อ พิธีกรรม ล้วนมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้าน

จิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แก่แต่ละสังคม ดังนั้น การศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นคติชนจึงควรศึกษาในบริบททางสังคมนั้น ๆ เพื่อให้เห็นความสำคัญของข้อมูลประเภทคติชนที่ช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง (ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 318)

นักคิดคนสำคัญของสำนักนี้คือ Bronislaw Malinowski ได้กล่าวไว้ว่า “ตัวบทของเรื่องเล่าก็เป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก แต่ถ้าปราศจากบริบท ตัวบทนั้นก็จะเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต....เรื่องเล่าทั้งหลายมีชีวิตอยู่ในสังคมของชาวบ้าน ไม่ได้มีชีวิตอยู่บนกระดาษ” (Bronislaw Malinowski, 1954: 104)

William Bascom ผู้เขียนบทความเรื่อง “*Four Functions of Folklore*” ได้อธิบายว่า คติชนแต่ละประเภทอาจมีบทบาทแตกต่างกัน และคติชนบางประเภทอาจมีบทบาทหลายประการ ในบทความนี้ Bascom ได้จำแนกบทบาทหน้าที่ของคติชนในภาพรวมไว้ 4 ประการ คือ (1) ใช้อธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรม (2) ทำหน้าที่ให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า (3) รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม และ (4) ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคล (William Bascom, 1965: 281-298)

ศิริพร ณ ถลาง ได้เขียนหนังสือเรื่อง “*ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*” โดยอาศัยบทบาทหน้าที่ของคติชน 4 ประการ ที่ William Bascom เขียนไว้เป็นกรอบในการนำเสนอบทบาทและหน้าที่ของคติชนไว้เป็น 3 ประการใหญ่ ๆ คือ (1) บทบาทคติชนในการอธิบายต้นกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและพิธีกรรม (2) บทบาทคติชนในการให้การศึกษา อบรมระเบียบสังคม และรักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม (3) บทบาทคติชนในการเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคม (ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 320-368)

1. บทบาทคติชนในการอธิบายต้นกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและพิธีกรรม

ในสังคมประเพณี (Traditional Societies) ทุกสังคมล้วนแล้วแต่ให้ความสำคัญกับการประกอบพิธีกรรม และพบว่าในสังคมประเพณีจะมีพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต พิธีกรรมอันเนื่องด้วยการผลิต พิธีกรรมบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติ และพิธีกรรมตามปฏิทินในแต่ละเดือน ทั้งนี้เนื่องมาจาก ในสังคมประเพณี พิธีกรรมเป็นเรื่องของกลุ่มชน พิธีกรรมเป็นการรวมพลังของคนในสังคม การประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งทำให้สมาชิกในสังคมรู้สึกมั่นคง อบอุ่น พิธีกรรมช่วยสร้างความรู้สึก “ความเป็นพวกเดียวกัน” ดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นกลไกในการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชน

นอกจากนั้น หน้าที่ประการสำคัญของพิธีกรรม คือ ช่วยให้ผู้มีมนุษย์มีความมั่นคงทางใจ มีความสบายใจขึ้น เพราะพิธีกรรมมักเกี่ยวข้องกับการขอร้องให้อำนาจเหนือธรรมชาติช่วยเหลือในสิ่งที่มนุษย์ไม่มั่นใจ เช่น ขอฝน ขอให้ผลผลิตดี ขอให้หายเจ็บไข้

พิธีกรรมมักมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ “ตำนาน” อาจกล่าวได้ว่า สมาชิกในสังคมใช้เรื่องเล่าประเภทตำนานในการอธิบายเหตุผลและที่มาในการประกอบพิธีกรรม ตำนานจึงเป็นส่วนที่เป็นนามธรรม ในขณะที่พิธีกรรมเป็นส่วนที่เป็นรูปธรรม และตำนานมิได้เป็นเพียง “เรื่องเล่าธรรมดา” แต่มีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติของผู้คนในกลุ่มชนนั้น ตำนานยังเป็นเรื่องเล่าที่สร้างโลกทัศน์เกี่ยวกับจักรวาล สังคม และบอกสถานภาพของตัวตนของบุคคลในสังคม ตำนานเป็นเรื่องเล่าที่สังคมใช้สร้างมาตรฐานทางศีลธรรม และสร้างคำอธิบายและเหตุผลในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในกลุ่มชนนั้น ๆ

เรามักพบว่าในสังคมดั้งเดิมหรือสังคมประเพณีทั่วโลกมีเรื่องเล่าในรูปของตำนานปรัมปราที่สมาชิกในสังคมนั้น ๆ ใช้อธิบายว่าตนเป็นใคร มีกำเนิดอย่างไร สังคมดั้งเดิมจำนวนมากมีความเชื่อเรื่องมีสัตว์เป็นบรรพบุรุษ (Totemism) และมีการจัดระเบียบสังคมในรูปของสายตระกูล (Clan) ที่สมาชิกในตระกูลเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษร่วมกัน และเรามักพบว่า ตำนานบางเรื่องของสังคมประเพณี มีบทบาทในการสร้างสิทธิธรรมในเรื่องตระกูลหัวหน้าเผ่า เพื่อทำให้คนในเผ่ายอมรับบทบาทของตระกูลหัวหน้าเผ่า ในที่นี้ ตำนานจึงมีบทบาทในการอธิบายความต่างสถานภาพของคนในสังคม ซึ่งสมาชิกในสังคมก็ยอมรับและเชื่อตามตำนานนั้น และการจะเข้าใจความสำคัญของตำนานปรัมปราจึงต้องศึกษาความเชื่อและพฤติกรรมของคนในสังคมประกอบกันไปด้วย จึงจะเห็นบทบาทหน้าที่ของตำนานในฐานะเรื่องเล่าที่กลุ่มชนเชื่อว่าเป็น “เสียงจากบรรพบุรุษ” ตำนานปรัมปรา จึงเป็นเรื่องเล่าที่ “มีพลัง” ในการบังคับใช้ เปรียบได้กับกฎหมายในสังคมปัจจุบัน

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของตำนาน คือ ตำนานปรัมปราเป็นเรื่องเล่าที่มีตัวละครเป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น พระเจ้า เทพเจ้า ผีฟ้า ผีบรรพบุรุษ ฯลฯ จึงมักมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาและพิธีกรรมในสังคมนั้น ๆ ตำนานที่ใช้ในการอธิบายที่มาของพิธีกรรม ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับผู้ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงเป็นส่วนหนึ่งของกลไกทางวัฒนธรรมที่ใช้ในการสร้างขวัญ กำลังใจ และเอกภาพให้สังคม เช่น พิธีขอฝน กับตำนานพญาคันคาก ในวัฒนธรรมของชาวอีสาน พิธีทำขวัญข้าว กับตำนานขวัญข้าว ที่มักพบ

โดยทั่วไปในสังคมประเพณีของอุษาคเนย์ ซึ่งในแต่ละสังคมอาจมีรายละเอียดของเรื่องเล่าที่แตกต่างกันไปบ้าง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม ถือว่าพิธีกรรมมีหน้าที่สำคัญยิ่งในการสร้างความมั่นใจและให้กำลังใจแก่บุคคลในสังคม เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์มีความไม่แน่ใจ หรือไม่สบายใจ มนุษย์ก็จะทำพิธีกรรมบนบานศาลกล่าวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติให้ช่วยเหลือ เช่น ชาวบนบนบานต่อแดนให้ฝนตก บนบานต่อแม่ขวัญข้าวหรือแม่โพสพให้ข้าวงอกงาม ชาวประมงบูชาแม่ย่านางเรือหรือเทพแห่งท้องทะเลให้ออกเรือแล้วกลับมาปลอดภัย คนที่เจ็บไข้ไม่สบายก็จะไปหาคนทรงหรือหมอลำผีฟ้า ซึ่งสามารถติดต่อกับผีฟ้าหรือแดน หรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติให้ตรวจดูว่าไม่สบายเพราะเหตุใด และจะต้องทำอย่างไรจึงจะหายป่วย

นอกจากนั้น พิธีกรรมประเพณียังเป็นส่วนสำคัญในวัฒนธรรมที่ใช้สร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ เมื่อเรานึกถึงพิธีกรรม เราจะนึกถึงกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ที่เป็น “เจ้าของ” พิธีกรรมนั้น ๆ ไปด้วย เช่น พิธีปอยต่างลอง (บวชลูกแก้ว-บวชเณร) พิธีจองพารา เป็นอัตลักษณ์ทางพิธีกรรมของชาวไทยใหญ่ที่แม่ฮ่องสอน พิธีบูชาปู่สะเย่าสะเย ซึ่งในการทำพิธีกรรมมีคนทรงกินเนื้อควายดิบเป็นพิธีกรรมของชาวลัวะในเชียงใหม่ พิธีชิงเปรตในงานสารทเดือนสิบของนครศรีธรรมราช เป็นต้น

ดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของมนุษย์ที่จะทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างดี มีความมั่นคงทั้งทางด้านจิตใจและทางด้านสังคม ความเชื่อและตำนาน ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการอธิบายที่มาของการประกอบพิธีกรรม ดังนั้น ทั้งพิธีกรรม ความเชื่อ และตำนาน จึงเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทหน้าที่อันสำคัญของสังคมด้วย (ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 321-341)

2. บทบาทคติชนในการให้การศึกษา อบรมระเบียบสังคม และรักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม

ในสังคมที่ไม่มีตัวหนังสือใช้ (Nonliterate Societies) เช่น สังคมชนเผ่าต่าง ๆ หรือสังคมชาวเขารวมไปถึงสังคมที่มีตัวหนังสือใช้แต่ก็ยังใช้ประเพณีบอกเล่าเรื่องราวในการถ่ายทอดวัฒนธรรม เช่น สังคมหมู่บ้านชาวนาไทย คติชนจะเป็นกลไกสำคัญที่ทำหน้าที่เป็น “สถาบันการศึกษา” ในความหมายว่า ให้ความรู้ ถ่ายทอดวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ปกป้องทัศนคติ

อบรมสั่งสอนระเบียบสังคมและรักษามาตรฐานทางจริยธรรมและพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนที่สังคมยอมรับ ทั้งนี้โดยผ่านคติชนหลายประเภท ทั้งเพลงกล่อมเด็ก นิทาน ภาษิต ปริศนาคำทาย การละเล่น การแสดง (ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 341-342)

สามารถอธิบายบทบาทของคติชน ในฐานะที่ทำหน้าที่ให้การศึกษ อบรมระเบียบสังคม และรักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม โดยแยกรายละเอียดเป็นข้อ ๆ ได้ ดังนี้

(1) บทบาทคติชนในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับ “ท้องถิ่น” ของตน

คติชนหลายประเภทได้ทำหน้าที่ “ให้ความรู้” กับเด็ก ๆ ในสังคมว่า เขาเป็นใคร บรรพบุรุษของเขาเป็นใคร ท้องถิ่นของเขามีประวัติความเป็นมาอย่างไร ทั้งคติชนประเภท ตำนานอธิบายต้นกำเนิด นิยายประจำถิ่น (Legend) เพลงกล่อมเด็ก คติชนประเภทการแสดง (เช่น ฟ้อนภูไท ฟ้อนเล็บ เช้างิ้วไฟ โนรา) หรือ คติชนประเภทวัตถุ (เช่น ผ้าทอของแต่ละท้องถิ่น ผ้าทอของแต่ละชาติพันธุ์ เครื่องจักสาน หัตถกรรมพื้นบ้าน) เหล่านี้ล้วนเป็นกลไกในการใช้บอกว่ “เราคือใคร” “เขาคือใคร” สมาชิกที่เติบโตมาในแต่ละท้องถิ่น จึงย่อมเรียนรู้อัตลักษณ์ หรือ ตัวตนของตน โดยผ่านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น (ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 342-345)

(2) บทบาทคติชนในการให้ความรู้และเสริมสร้างปัญญา

ในสังคมสมัยก่อนที่ยังไม่มีโรงเรียนหรือการศึกษาในระบบ คติชนทำหน้าที่แทนสถาบันการศึกษา ซึ่งปัจจุบันนี้อาจนับเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น ในบทเพลงกล่อมเด็ก มักมีบทที่ให้ความรู้ (Knowledge) เกี่ยวกับธรรมชาติและสังคม เช่น ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติคนกาเหว่า ให้ความรู้เกี่ยวกับชื่อดาวต่าง ๆ หรือ ให้ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนการทำงานในแต่ละเดือน เป็นต้น (ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 345-347)

(3) บทบาทคติชนในการอบรมระเบียบสังคม ปลูกฝังค่านิยมและรักษาบรรทัดฐานทางพฤติกรรมให้สังคม

สังคมสมัยก่อนได้อาศัยประเพณีบอกเล่าโดยผ่านกลไกของคติชนรูปแบบต่าง ๆ ในการอบรมระเบียบสังคม (Socialization) เพื่อให้สมาชิกที่เติบโตมาในสังคมนั้น ๆ ได้เรียนรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบของสังคม ค่านิยมที่สังคมเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี ทศนคติที่สังคมเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ตลอดจนบรรทัดฐานทางพฤติกรรมและจริยธรรมของสังคม

การอบรมระเบียบสังคมนี้นี้ ได้ใช้กลไกของนิทานหลายประเภท เช่น นิทานชาดก ที่ใช้อบรมโลกทัศน์ อุดมการณ์ ปรัชญาในการดำเนินชีวิตในแนวทางพุทธศาสนา เช่น เวสสันดรชาดก และนิทานคำสอน หรือ นิทานคติสอนใจ ที่ใช้สอนให้เห็นเรื่องกฎแห่งกรรม ค่านิยมเรื่องความกตัญญูต่อพ่อแม่ การเคารพผู้อาวุโส ฯลฯ บ่อยครั้งที่ “นิทานเรื่องสัตว์” ในทำนองเดียวกับนิทานอีสปก็ใช้เป็นนิทานสั่งสอนศีลธรรม เพราะจะลงท้ายว่า “นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า.....”

นอกจากนั้น คติชนประเภท ภาษิตคำพังเพย ก็ใช้ในการอบรมระเบียบสังคมนั้นกัน เมื่อใช้เป็นการเปรียบเทียบ เด็ก ๆ หรือสมาชิกในสังคมนั้นก็จะได้เรียนรู้ทัศนคติของสังคมหรือค่านิยมที่สังคมนั้น ๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี หรือสิ่งที่ไม่ดี เช่น พุดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง อย่าจับปลาสองมือ บัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น เป็นต้น

การเล่นของเด็ก ก็อาจนับเป็นการอบรมระเบียบสังคมวิธีหนึ่ง ซึ่งใช้กลไกทางคติชนช่วย เพราะเมื่อเด็ก ๆ เล่นกัน เด็ก ๆ ก็จะต้องเรียนรู้และต้องยอมรับกติกา อันเป็นกฎระเบียบร่วมกันของหมู่คณะ และเด็ก ๆ จะค่อย ๆ เรียนรู้ว่าการเล่นแต่ละประเภท ล้วนมีกติกาต่างกัน ซึ่งเท่ากับเป็นการเตรียมตัวเด็ก ๆ ในการเข้าสู่สังคม ซึ่งเมื่อเป็นผู้ใหญ่ก็จะเข้าใจและยอมรับกติกาหรือกฎเกณฑ์ที่ต่างกันในแต่ละองค์กร นอกจากนี้ การเล่นบางอย่างยังเป็นการฝึกอาชีพ เช่น เล่นจับขโมย เล่นขายของ หรือการเล่นยิงนกตกปลาในเด็กผู้ชาย ซึ่งเป็นการฝึกให้รู้วิธีทำมาหากิน หาเลี้ยงชีพในวันข้างหน้า เป็นต้น (ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 347-350)

3. บทบาทคติชนในการเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคม

บทบาทหน้าที่ 2 ประการแรกที่ได้กล่าวมาแล้วอาจนับว่าเป็นบทบาทของคติชนทางด้าน สังคม แต่คติชนยังมีบทบาทหน้าที่โดยตรงที่สำคัญยิ่งคือ บทบาททางด้านจิตใจ เพราะคติชนสามารถเสนอ “ทางเลือก” ที่ชัดเจนให้กับสิ่งที่มนุษย์ปรารถนาแต่ทำไม่ได้ในชีวิตจริง และยังสามารถเสนอ “ทางออก” ให้กับปัญหาอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมที่เคร่งครัดอันทำให้สมาชิกมีความคับข้องใจ หรืออึดอัดที่ไม่สามารถพูดหรือแสดงออกเมื่อเกิดความขัดแย้งในใจได้

ดังนั้น คติชนจึงมีบทบาทโดยตรงในการทำหน้าที่เสนอ “ทางออก” ทางใจให้แก่มนุษย์ในสังคม โดยเฉพาะคติชนประเภทนิทานมหัศจรรย์ นิทานมุขตลก เพลงร้องเล่น การละเล่นพื้นบ้าน (ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 350-351)

William Bascom ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของคติชนที่ให้ความเพลิดเพลินแก่สมาชิกในสังคม ไว้ในบทความเรื่อง “*Four Functions of Folklore*” ว่า คนทุกคนชอบฟังนิทาน ชอบร้องเพลง ชอบการละเล่น ชอบดูการแสดง และในท่ามกลางความสนุกสนานขบขัน เพลิดเพลิน คติชนได้ให้ความหมายทางใจมากกว่าที่คนทั้งหลายตระหนักรู้ เพราะความรู้สึกสนุกนั้นเกิดจากการได้ *หลบหนี* เข้าไปอยู่ในโลกของจินตนาการที่หยิบยื่นความพอใจให้เป็นการ *ชดเชย* กับความไม่พอใจในโลกแห่งความเป็นจริง

Bascom กล่าวต่อไปว่า *มนุษย์มักมีความไม่พอใจกับสภาพที่เป็นอยู่ ไม่ว่าจะเป็ทางด้านกายภาพ จิตใจ หรือ สังคม* เนื่องจาก (1) มนุษย์รู้สึกว่ามีข้อจำกัดทางกายภาพ เช่น บินไม่ได้ อย่างนก ฯลฯ ในนิทานทั่วโลกจึงมีตัวละครที่บินได้ เหาะได้ หายตัวได้ แปลงร่างได้ คติชนโดยเฉพาะนิทานมหัศจรรย์จึงมักทำให้มนุษย์สมปรารถนาในโลกแห่งจินตนาการ (Wish Fulfillment) (2) มนุษย์มีความต้องการทางใจมากมาย นิทานจึงได้เสนอ “โลกทางเลือก” ที่สนองความปรารถนาของมนุษย์ (Wish Thinking) ตัวละครในนิทาน โดยเฉพาะตัวเอก จึงมักมีแก้วสารพัดนึก มีมนต์วิเศษ มีของวิเศษต่าง ๆ มากมาย ได้รับพรวิเศษจากนางฟ้า เมื่อตกยากก็ได้รับความช่วยเหลือจากเทวดา พระอินทร์หรือผู้วิเศษทั้งหลาย (3) มนุษย์มักรู้สึกไม่พอใจ “สังคม” ไม่ว่าจะเป็นการที่ต้องอยู่ร่วมกับใคร ๆ ในครอบครัวหรือในสังคมที่ตนไม่ชอบ ในโลกแห่งจินตนาการในนิทาน มนุษย์ก็สามารถคิดคำนึงให้ผู้นั้นเป็น ยักษ์ แม่มด พ่อมด หรือตัวละครชั่วร้ายในนิทาน จึงเป็นตัวแทนของบุคคลในโลกแห่งความเป็นจริงที่มนุษย์ไม่สามารถกำจัดได้ แต่มนุษย์สามารถจะ “กำจัดผู้เป็นศัตรู” ในโลกของนิทานได้ ในแง่นี้ นิทานจึงทำหน้าที่รองรับการ “ถ่ายโอน” (Projection) ความเกลียดชังของบุคคลจากในชีวิตจริงไปไว้ที่ตัวละครในนิทานแทน ความรู้สึกเกลียดชัง เจ็บปวด เจ็บแค้น กังวล เป็นความรู้สึกที่ถูกฝังอยู่ทั้งในระดับจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก เมื่อตัวละครในนิทานมีพฤติกรรมที่สะกิดใจให้บุคคลนึกถึงความรู้สึกอันนั้น ความรู้สึกที่รุนแรงฝังแน่นนั้นก็จะถูก “ถ่ายโอน” ไปที่ตัวละครในนิทาน และนิทานก็มักจะ “เข้าข้าง” ผู้กำลังมีปัญหาทางใจนั่นเอง

คติชน โดยเฉพาะนิทานที่แฝงด้วยจินตนาการที่ใช้สัญลักษณ์แทนความเป็นจริงต่าง ๆ ทางสังคมจึงเป็นกลไกทางสังคมที่หยิบยื่น “ที่หลบภัย” หรือที่ที่มนุษย์สามารถจะหนีจากโลกแห่งความเป็นจริงไปหลบอยู่ชั่วคราวในโลกของจินตนาการได้ (Escape in Fantasy) โลกแห่งนิทานจึงเป็น

การชดเชย (Compensation) ให้กับสภาพความเป็นจริงที่มนุษย์ไม่พอใจ (William Bascom, 1965: 290-291)

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า คติชนแต่ละประเภทอาจมีหน้าที่ต่างกัน ดำเนินช่วยอธิบายอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและอธิบายที่มาของพิธีกรรม ซึ่งในสังคมประเพณี พิธีกรรมเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญมากในการสร้างความสามัคคีให้หมู่คณะและความเข้มแข็งให้กลุ่มชน นิยายประจำถิ่น ช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกันและความคุ้นเคยกับ “ท้องถิ่นของตน” นิทานคติสอนใจ นิทานชาดก นิทานเรื่องสัตว์ เพลงกล่อมเด็ก ภาษิต ปริศนาคำทาย การละเล่นของเด็ก ล้วนมีส่วนในการให้ความรู้ ปลุกฝังค่านิยมและอบรมระเบียบสังคมให้แก่สมาชิกในสังคม ซึ่งเท่ากับว่า คติชนได้ทำหน้าที่เป็น “สถาบันการศึกษา” ในสังคมประเพณี นอกจากนั้น นิทานมหัศจรรย์ นิทานมุขตลก การแสดงพื้นบ้าน นอกจากจะทำหน้าที่ให้ความเพลิดเพลินและความบันเทิงให้แก่สมาชิกในสังคมแล้ว ยังทำหน้าที่สำคัญในการเป็น “ทางออก” ให้กับความคับข้องใจที่ไม่อาจแสดงออกได้อย่างเปิดเผยในชีวิตปกติทั่วไป ในแง่นี้จึงถือได้ว่า คติชนได้ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านความมั่นคงทางจิตใจ

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม ถือว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ในวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นระบบความเชื่อและศาสนา ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ระบบการศึกษา ระบบนันทนาการ ล้วนทำหน้าที่ช่วยสร้างความมั่นคงทางใจให้มนุษย์และความมั่นคงทางสังคม ระบบต่าง ๆ ที่เป็นกลไกทางสังคมหรือวัฒนธรรมต่างก็มีหน้าที่ของตน เปรียบได้กับอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายของคนเราล้วนมีหน้าที่ต่าง ๆ กันที่จะทำให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ หากอวัยวะใดในร่างกายไม่สามารถทำหน้าที่ได้ ก็จะมีผลกระทบต่อความแข็งแรงของร่างกาย ระบบต่าง ๆ ในวัฒนธรรมก็เช่นกัน ถ้ายังสามารถทำหน้าที่ของตนได้ดี สังคมนั้น ๆ ก็จะดำรงอยู่และดำเนินไปได้อย่างดี ดังนั้น แม้ว่าจะแยกบทบาทหน้าที่ของคติชนออกเป็น 3 ประเภท ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ก็อาจสรุปโดยรวมได้ว่า ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรม คติชนมีหน้าที่เช่นเดียวกับวัฒนธรรมส่วนอื่น ๆ คือช่วยรักษาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและความมั่นคงให้แก่สังคม (ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 367-368)

2.1.5 แนวคิดกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization)

กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ถือเป็นกระบวนการเชื่อมโยงส่วนต่างๆ ของโลก เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยอาศัยการเชื่อมโยงทางด้าน การเมือง เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี เป็น เครื่องมือหรือกลไกในการเชื่อมโยงส่วนต่างๆ ของโลก ซึ่งกระบวนการดังกล่าว ได้มีพัฒนาการเกิดขึ้นมาเป็นเวลาช้านาน นับตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงสังคมในยุคปัจจุบัน เพียงแต่ในแต่ละช่วงเวลาอาจมีรูปแบบในการเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของโลกในลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 การเชื่อมโยงโลกให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อาศัยกระบวนการทางการเมือง ที่อยู่ในรูปแบบของการล่าอาณานิคมเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงส่วนต่างๆ ของโลกเข้าด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการล่าอาณานิคมตามการแพร่ระบาดของความคิดของเหล่าประเทศจักรวรรดินิยม (Imperialism) ที่สะท้อนออกมาให้เห็นในลักษณะความสัมพันธ์ทางการเมืองในรูปแบบของการเป็นเมืองแม่กับอาณานิคมและมักจะตามมาด้วยความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ทางการค้าในรูปแบบอาณานิคม (Colonial Pattern of International Trade) อันหมายถึงการที่อาณานิคมได้อยู่ในฐานะการเป็นตลาดรองรับสินค้าอุตสาหกรรมจากประเทศเมืองแม่ ในขณะที่เดียวกันก็อยู่ในฐานะการเป็นแหล่งผลิตอาหาร วัตถุดิบ และทรัพยากรธรรมชาติป้อนประเทศเมืองแม่ด้วย (ริงสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2538: 61-63)

แต่ในช่วงภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงยุคปัจจุบัน การเชื่อมโยงโลกโดยอาศัยการค้าอาณานิคมถูกลดบทบาทความสำคัญลงไป โดยมีใช้ถือเป็นแบบแผนหลักของกระบวนการเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของโลกเข้าด้วยกันภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์อีกต่อไป แต่ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว พบว่า การเชื่อมโยงโลกให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยอาศัยกระบวนการทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Integration) ถือเป็นแบบแผนหลักในการเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของโลกที่มีพัฒนาการในตัวของมันเอง กล่าวคือ การเชื่อมโยงด้วยระบบเศรษฐกิจในระยะต้นนั้น ได้สะท้อนออกมาให้เห็นในลักษณะของการค้าระหว่างประเทศ การผลิตเพื่อการส่งออก ต่อมาการเชื่อมโยงด้วยระบบเศรษฐกิจได้ขยายตัวออกมาในรูปแบบของการค้าและการลงทุนผ่านบริษัทข้ามชาติ ที่มีเพียงแต่มีบทบาทในการกระจายทุนไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลกเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างส่วนต่าง ๆ ของโลกเข้าด้วยกันอีกด้วย ซึ่งเราสามารถสังเกตเห็นปรากฏการณ์ดังกล่าวได้อย่างชัดเจนในสังคมยุคปัจจุบัน ที่การเชื่อมโยงโลกด้วย

ระบบเศรษฐกิจมิได้ถูกลดบทบาทลงแต่อย่างใด ในขณะที่กระบวนการเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของโลกได้ถูกเร่งรัดให้เกิดขึ้นและครอบคลุมทุกมุมโลกด้วยกระบวนการเชื่อมโยงผ่านทางเทคโนโลยี (Technological Integration) ที่มีส่วนทำลายพรมแดนทางภูมิศาสตร์และพรมแดนทางการเมืองและเศรษฐกิจที่มีรัฐชาติ (Nation-State) เป็นศูนย์กลาง ด้วยเหตุนี้ การเชื่อมโยงทางด้านเทคโนโลยี จึงกลายเป็นกลจักรสำคัญของกระบวนการเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของโลกในสังคมยุคปัจจุบัน ที่ส่งผลทำให้โลกถูกย่อท้งทางด้านพื้นที่ (Space) และ เวลา (Time) อีกทั้ง เทคโนโลยี ยังส่งผลทำให้เกิดปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ขึ้นทั่วทุกมุมโลกได้อย่างรวดเร็ว

และภายใต้พัฒนาการการเกิดขึ้นของกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่กำลังขยายครอบคลุมไปทั่วทุกมุมโลกในขณะนี้ จึงนำไปสู่การถกเถียง การให้ความหมาย คำจำกัดความ และการอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ของนักวิชาการหลากหลายท่าน ซึ่งให้แนวความคิดเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ที่แตกต่างกัน ดังนี้

Kenichi Ohmae (1995) ได้เขียนหนังสือ "The End of The Nation State: The Rise of Regional Economies" ซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1995 โดยได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับกระแสโลกาภิวัตน์ว่า เป็นปรากฏการณ์ที่ทำให้บทบาทของชาติลดน้อยลงไป ในขณะที่เดียวกันกลับเป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลทำให้เกิดรูปแบบเศรษฐกิจภูมิภาคขึ้นแทนที่ โดย Ohmae ได้อาศัยการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นผ่าน "I" 4 ตัว คือ การลงทุน (Investment) อุตสาหกรรม (Industry เทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology) และการบริโภคของแต่ละบุคคล (Individual Consumers) โดยได้ทำการอธิบายถึงรายละเอียดของ "I" ในแต่ละตัว ดังนี้

"I" ตัวแรก คือ Investment หรือ การลงทุน ในกรณีนี้หมายถึง เงินทุนภายใต้สังคมโลกาภิวัตน์ ที่การลงทุนจะไม่ถูกจำกัดในวงแคบ ๆ เพียงเพราะอุปสรรคทางสภาพภูมิศาสตร์อีกต่อไป เนื่องจากในปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะอยู่ส่วนใดของโลกก็ตาม หากมีอะไรดึงดูดใจ เหมาะแก่การทำธุรกิจ เงินทุนก็จะเคลื่อนย้ายมาเอง และเงินส่วนใหญ่ที่ว่านั้นก็มักจะเป็นเงินในลักษณะของ "เอกชน" มากกว่าที่จะเป็นของรัฐบาล ซึ่งในอดีตเงินทุนหมุนเวียนระหว่างประเทศมักจะเคลื่อนย้ายมาจากรัฐบาลหนึ่ง ไปสู่อีกรัฐบาลหนึ่ง หรือจากองค์กรทางการเงินไปสู่รัฐบาล แต่ในปัจจุบันเงินส่วนใหญ่ที่ไหลเวียนข้ามพรมแดนประเทศต่าง ๆ นั้น เป็นเงินทุนที่มาจากส่วนของเอกชนโดยที่รัฐบาลไม่จำเป็นต้องมีส่วนเกี่ยวข้อง หรือหากมีส่วนเกี่ยวข้องก็มักจะเป็นหน่วยสุดท้ายของระบบเศรษฐกิจ

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ภายใต้กระแสสังคมโลกาภิวัตน์ ส่งผลทำให้รัฐถูกลดอำนาจและบทบาทในการควบคุมเงินทุน เนื่องจากการลงทุน (Investment) ซึ่งไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงบทบาทอำนาจของรัฐและพรมแดนที่ขวางกั้น แต่จะคำนึงถึงโอกาสทางธุรกิจมากกว่า และหากที่ได้มีโอกาสในการเติบโตทางธุรกิจมาก เงินทุนก็จะมีการเคลื่อนย้ายตัวตามไปด้วย

"I" ตัวที่สอง Industry หรือ อุตสาหกรรม ในอดีตจะสังเกตเห็นได้ว่า นักธุรกิจทุกคนมักจะคิดในเรื่องของผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรมร่วมกับรัฐบาล ซึ่งบริษัทต่างๆ จะติดต่อกับรัฐบาลโดยตรง โดยนำเอาทรัพยากรและผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เข้ามาให้แก่รัฐในฐานะผู้เข้าร่วมลงทุนในอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นภายในประเทศนั้น อันถือเป็นการกระทำที่พยายามหวังผลในการเจาะตลาดภายในประเทศนั้น ๆ ในขณะที่กระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลทำให้แบบแผนการดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรมของกลุ่มนักธุรกิจมีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ยุทธวิธีในการร่วมมือกันทางด้านเศรษฐกิจระดับนานาชาติในยุคโลกาภิวัตน์ ไม่ได้ถูกกำหนดเงื่อนไขจากเหตุผลของรัฐบาลอีกต่อไป แต่ถูกกำหนดจากความต้องการของตลาดและความจำเป็นในการตอบสนองความต้องการของตลาด โดยตลาดนั้น ๆ จะอยู่ที่ไหนก็ได้ อีกทั้งยังเป็นการดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรมที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยไม่คำนึงว่าทรัพยากรนั้นจะมาจากแหล่งใด ดังนั้นเงินทุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและการเรียกเก็บภาษีแบบเก่าที่ตั้งขึ้นมาเพื่อสกัดกั้นการลงทุนในสถานที่หรือกลุ่มประเทศต่าง ๆ กลับไม่ใช่ประเด็นซึ่งจะเป็นบรรทัดฐานในการตัดสินใจในการประกอบธุรกิจอุตสาหกรรมของนักธุรกิจอีกต่อไป และเมื่อบริษัทของกลุ่มนักธุรกิจเคลื่อนย้ายบริษัทของตนเองไปลงทุนในที่ต่าง ๆ ก็เป็นที่แน่นอนว่า นักธุรกิจดังกล่าวต้องนำเงินทุนเข้ามาลงทุนด้วย แต่ที่สำคัญกว่านั้นคือ บางครั้งนักธุรกิจดังกล่าวก็นำเอาเทคโนโลยีและวิธีการจัดการด้านต่าง ๆ เข้ามาลงทุนในประเทศนั้น ๆ อีกด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่นักธุรกิจต้องได้รับการยินยอมจากรัฐบาลในประเทศที่เข้าไปทำการค้าและการลงทุน

กล่าวได้ว่า ภายใต้กระแสสังคมโลกาภิวัตน์ การดำเนินธุรกิจของโรงงานอุตสาหกรรมเกิดการเปลี่ยนแปลง คือ ทำให้เกิดปรากฏการณ์การตัดสินใจที่จะทำการเคลื่อนย้ายโรงงานอุตสาหกรรมไปในประเทศต่าง ๆ เพียงเพื่อมีเป้าหมายในเรื่องของการตอบสนองความต้องการของตลาดหรือกลุ่มผู้บริโภคเท่านั้น โดยไม่สนใจว่า ตลาด หรือ กลุ่มผู้บริโภคจะอยู่ในพื้นที่ใด และไม่สนใจถึงแหล่งที่มาของทรัพยากรที่ใช้เป็นปัจจัยในการผลิต ดังนั้น กลุ่มนักธุรกิจโรงงานอุตสาหกรรม

เหล่านี้จึงไม่ได้ให้ความสนใจต่อเงื่อนไขในเรื่องของเงินช่วยเหลือจากรัฐและกฎระเบียบที่ใช้ในการควบคุมของประเทศที่เข้าไปลงทุนมาเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจในการเข้าไปลงทุนในประเทศต่าง ๆ อย่างเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

"I" ตัวที่สาม คือ Information Technology หรือ เทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งจะช่วยให้บริษัทต่าง ๆ สามารถดำเนินงานได้ไม่ว่าจะอยู่มุมไหนของโลก โดยไม่ต้องสร้างระบบการดำเนินงานหรือวิธีการทำงานขึ้นมาใหม่ทั้งหมดในประเทศต่าง ๆ ที่บริษัทเข้าไปดำเนินงานอยู่ เช่น วิศวกรที่ทำงานในประเทศญี่ปุ่นสามารถควบคุมการทำงานในโรงงานที่อยู่ในประเทศจีนได้โดยง่าย ดังนั้นอุปสรรคที่จะเกิดขึ้นในการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศหรือการสร้างพันธมิตรย่อมลดน้อยลง นอกจากนี้การเข้าไปดำเนินธุรกิจในประเทศต่าง ๆ ของกลุ่มนักลงทุนไม่จำเป็นต้องมีการโยกย้ายกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งกลุ่มคนทำงานก็ไม่ต้องได้รับการอบรม เพียงแค่มีระบบการจัดการที่ดี การทำงานทุกอย่างก็สามารถทำได้ทุกที่ทุกเวลา

"I" ตัวที่สี่ คือ Individual Consumers หรือ การบริโภคของแต่ละบุคคล เนื่องจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศที่เกิดขึ้นในสังคมโลกาภิวัตน์ ได้ส่งผลให้ผู้บริโภคเข้าถึงตัวสินค้าได้ด้วยตนเอง โดยสามารถสั่งซื้อสินค้าและจ่ายเงินผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ด้วยเหตุนี้ ผู้บริโภคที่คำนึงถึงเรื่องการเลือกซื้อสินค้าผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจากประเทศต่าง ๆ เพียงเพราะเกี่ยวข้องกับทางเชื้อชาติหรือเพราะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จึงมีจำนวนน้อยลง นอกจากนี้ยังพบว่า บทบาทของรัฐในการกำหนดเงื่อนไขสำหรับการบริโภคสินค้าของประชาชนภายในประเทศก็ลดน้อยลงด้วย ดังนั้นผู้บริโภคในยุคโลกาภิวัตน์ จึงมีเหตุผลในการเลือกสินค้าที่เน้นในเรื่องของการมองหาสิ่งที่ดีที่สุดและถูกที่สุด โดยไม่คำนึงถึงแหล่งที่มาของผลิตภัณฑ์นั้น ๆ ว่าจะผลิตมาจากที่ไหน และพบว่ากระแสโลกาภิวัตน์ได้ทำให้เกิดสภาวะการค้ำค้ำตามกันในการเลือกซื้อสินค้าในลักษณะเดียวกันของกลุ่มผู้บริโภค ที่เราเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า แฟชั่น หรือ ตลาดนิยม หรือ กระแสนิยม

Ohmae ได้สรุปว่า เมื่อนำ "I" ทั้ง 4 ตัว มาทำการพิจารณารวมกันแล้วพบว่า ลักษณะกระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลทำให้ (I) ทั้ง 4 ตัว มีคุณสมบัติที่เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งคือ "การเป็นสิ่งที่สามารถเคลื่อนย้ายได้" ซึ่งทำให้การดำเนินธุรกิจสามารถกระทำได้ไม่ว่าจะอยู่ส่วนใดของโลก เพียงแค่ถึงปัจจัยการผลิตที่จำเป็นสำหรับการทำการค้าการลงทุนมาได้ด้วยกัน โดยไม่จำเป็นต้องมองหา

"ตัวกลาง" ในด้านการเป็นตัวช่วยหาปัจจัยการผลิต หาช่องทางในการระบายสินค้า เป็นต้น เพราะในตลาดการค้าโลกที่ใช้ยุทธวิธีการค้าแบบ "4I" สามารถทำทุกอย่างได้เอง โดยที่รัฐชาติไม่จำเป็นต้องมีหน้าที่ใด ๆ ในตลาดการค้าโลก และหากเกิดปัญหาขึ้นก็มักจะมีทางแก้ไขได้โดยที่ไม่ต้องให้รัฐชาติเข้าแทรกแซง ดังที่สามารถพบเห็นได้ในสังคมยุคปัจจุบันที่ระบบเศรษฐกิจสามารถดำเนินได้อย่างลื่นไหล คล่องตัว เพราะไม่มีการแทรกแซงจากรัฐ

สามารถสรุปแนวความคิดเกี่ยวกับกระแสโลกาภิวัตน์ของ Ohmae ได้ว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้ "I" ทั้ง 4 ตัว คือ การลงทุน (Investment) อุตสาหกรรม (Industry) เทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology) และการบริโภคของแต่ละบุคคล (Individual Consumers) มีสถานะที่สามารถเคลื่อนย้ายไปมาได้ในแต่ละพื้นที่หรืออาจมีการปรับเปลี่ยนได้ ซึ่งถือเป็นปรากฏการณ์ที่ช่วยเอื้อประโยชน์ให้การดำเนินธุรกิจสามารถดำเนินการได้ไม่ว่าจะอยู่ส่วนใดของโลก นอกจากนี้ยังถือเป็นกระบวนการที่ส่งผลทำให้พรมแดนของรัฐขาดหายไปทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง (พิทยา พุสสาย, 2549: 20-23)

รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์ (2538) ได้กล่าวถึง กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ว่าเป็นกระบวนการเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของโลกให้เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยอาศัยการเชื่อมโยงทางด้าน การเมือง เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของโลก ซึ่งกระบวนการดังกล่าวได้มีพัฒนาการเกิดขึ้นมาเป็นเวลาช้านาน นับตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงสังคมในยุคปัจจุบัน เพียงแต่ในแต่ละช่วงเวลาอาจมีรูปแบบในการเชื่อมโยงในลักษณะที่แตกต่างกัน นอกจากนี้กระแสโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ได้ส่งผลทำให้เกิด

1. องค์กรเหนือรัฐ (Supra National Organization) ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) องค์กรเหนือรัฐที่ทำหน้าที่เป็นโลกบาล ได้แก่ กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) ธนาคารโลก (World Bank) และองค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) และ (2) บริษัทข้ามชาติ (Multinational Corporations: MNCs) โดยองค์กรเหนือรัฐดังกล่าว ได้มีบทบาทและอิทธิพลในกระบวนการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจภายในประเทศมากกว่ารัฐบาลของรัฐนั้น ๆ

2. เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการผลิต ที่ทำให้ความสำคัญของภาคเกษตรกรรมลดลง ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการมีความสำคัญมากขึ้น ในขณะเดียวกันได้มีการ

ปรับเปลี่ยนแบบแผนในการผลิตจากการผลิตที่ใช้แรงงานเข้มข้น (Labor Intensive Production) ไปสู่การผลิตที่ใช้ทุนอย่างเข้มข้น (Capital Intensive Production) และอาจก้าวไปสู่การผลิตที่ใช้ความรู้เข้มข้น (Knowledge-Intensive Production)

3. เกิดการเคลื่อนย้ายปัจจัยทางการผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุนและแรงงาน ซึ่งในความเป็นจริง การเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิตก่อให้เกิดปัญหาดังต่อไปนี้คือ เกิดอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจภูมิภาค เกิดสภาวะขาดแคลนแรงงานภายในประเทศ และก่อให้เกิดกระบวนการเข้ามาของแรงงานต่างชาติซึ่งอยู่ในฐานะของการเป็นแรงงานไร้ฝีมือ

4. เกิดสภาวะที่เรียกว่า "ประชาชาติมั่งคั่ง ประชาชนยากจน" สืบเนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ ถือเป็นกระบวนการพัฒนาที่เอื้อประโยชน์ให้แก่คนกลุ่มน้อย ในขณะที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยังคงถูกทอดทิ้ง

5. เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า รัฐชาติ (Nation-State) สิ้นความหมาย หรือเกิดสภาวะที่ไร้พรมแดน (Borderless) และกำลังพัฒนาไปเป็นรัฐภูมิภาค (Regional State) ซึ่งได้แสดงออกมาในรูปของการพยายามจัดตั้งเขตเศรษฐกิจในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สามเหลี่ยมเศรษฐกิจ สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ หรือ หกเหลี่ยมเศรษฐกิจ เพื่อขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ

6. เกิดการกระจายอำนาจ (Decentralization) กระแสโลกาภิวัตน์จะเป็นตัวกดดันให้การกระจายอำนาจกลายเป็นเรื่องจำเป็นที่รัฐต้องกระทำ

7. เกิดจักรวรรดินิยมทางด้านวัฒนธรรม (เช่น อเมริกา, ยุโรป, ญี่ปุ่น, เกาหลี) ที่ทำให้เกิดความขัดแย้งทางวัฒนธรรม

8. เกิดการขยายตัวทางการศึกษาในลักษณะตะวันตก (Westernization of Education)

9. เกิดความเป็นสากลทางด้านภาษา ซึ่งความเป็นสากลทางด้านภาษาขึ้นอยู่กับการมีอำนาจทางการเมือง และ เศรษฐกิจระหว่างประเทศของภาษานั้น ๆ

10. เกิดการขยายตัวของลัทธิบริโภคนิยม (Consumerism) กระแสโลกาภิวัตน์ได้ผลักดันให้ลัทธิบริโภคนิยมขยายตัว สังเกตได้จากประชาชนในโลกที่สามพากันเลียนแบบการบริโภคของประชาชนในประเทศที่พัฒนาแล้ว (Demonstration Effect)

11. เกิดการทำลายจริยธรรมในการทำงาน (Work Ethics) เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นกระแสที่ทำให้คนในสังคมแสวงหาแต่ความมั่งคั่งอย่างไร้ขอบเขตโดยมิได้คำนึงถึงมาตรฐานทางจริยธรรมในสังคม

12. เกิดสถานะที่เรียกว่า สรรพสิ่งกลายเป็นสินค้า (Commodification) เนื่องจากถูกผลักดันโดยพลังทุนนิยม ที่ได้ทำการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจจากการแลกเปลี่ยนสิ่งของกับสิ่งของ (Barter Economy) มาเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีการใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน (Exchange Economy) มากขึ้น

13. เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์จากความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์มาเป็นความสัมพันธ์เชิงสัญญา (Contractual Relationship) มากขึ้น

14. เกิดการล่มสลายของวัฒนธรรมชุมชน เนื่องจากการพัฒนาภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ เป็นการพัฒนาในระบบอุตสาหกรรมมากกว่าเกษตรกรรม และเน้นการพัฒนาเมืองมากกว่าชนบท จึงเป็นสาเหตุที่นำไปสู่การเคลื่อนย้ายของแรงงานจากชนบทสู่เมืองเป็นจำนวนมาก จึงส่งผลทำให้ความเป็นชุมชนหรือความเป็นครอบครัวที่มีวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของตัวเองล่มสลายหรือแตกสลายไป

15. เกิดความรุนแรงและความขัดแย้งในสังคม เช่น ความขัดแย้งอันเกิดจากการแข่งขันทรัพยากรธรรมชาติ ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อันเป็นปัญหาที่เกิดจากการอพยพหรือการเคลื่อนย้ายของแรงงานต่างชาตินี้เข้ามาแย่งงานของแรงงานไร้ฝีมือภายในประเทศ จากสถานะปัญหาดังกล่าวจึงนำไปสู่การเพิ่มขึ้นขององค์กรเอกชน (NGOs) และบทบาทขององค์กรเอกชน (NGOs) ในการเข้ามาไกล่เกลี่ยปัญหาที่เกิดขึ้น (รังสรรค์ ฐานะพรพันธุ์, 2538: 63-79)

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2538) กล่าวว่า กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายของทุนและแรงงาน (แรงงานมีฝีมือ) ที่นำไปสู่การถักถักในสังคม เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ มีแนวโน้มที่จะเอื้อประโยชน์กับทุนและแรงงานมีฝีมือมากกว่าในกรณีของแรงงานไร้ฝีมือ รวมถึงกลุ่มผู้มีความรู้และกลุ่มผู้มีความชำนาญเฉพาะด้านหรือกลุ่มผู้มีการศึกษาด้านนั้น ที่จะได้อำนาจและความร่ำรวยเพิ่มขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์ ในขณะที่กลุ่มผู้ไม่มีทุนและขาดการศึกษาจะมีโอกาสที่น้อยกว่า ยิ่งกว่านั้น กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่ก่อให้เกิดการบุกทะเลของทุนไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของโลก ย่อมส่งผลทำให้เกิดผลกระทบต่อกันคนต่าง ๆ ที่ถักถักกัน กล่าวคือ ผู้ที่

มีทุนและผู้ที่มีทักษะการศึกษาดี จะสามารถปรับตัวให้ได้รับผลประโยชน์จากขบวนการโลกาภิวัตน์อย่างรวดเร็ว แต่สำหรับผู้ไม่มีทุน ผู้ไร้การศึกษา จะตกอยู่ในฐานะผู้เสียเปรียบในลักษณะของการถูกเอาเปรียบและถูกยึดพื้นที่อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ กระแสโลกาภิวัตน์ ได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์การแตกขั้วในสังคมที่สำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1. เกิดการแตกขั้วอย่างรุนแรงระหว่างผู้ที่ได้ประโยชน์กับผู้เสียประโยชน์จากกระแสโลกาภิวัตน์
2. ผู้ที่ได้ประโยชน์จากกระแสโลกาภิวัตน์ ยอมรับในสิ่งใหม่ ๆ ทางวัตถุที่มีลักษณะเป็นสากล เช่น วิถีชีวิต การกินอยู่ การครองชีพ การแต่งตัว แบบแผนการบริโภค เป็นต้น มาใช้เป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต ในขณะที่ผู้เสียประโยชน์จากกระแสโลกาภิวัตน์ มีแนวโน้มหันเข้าหาสิ่งที่เป็ "ท้องถิ่น" ของตนเอง (Localism) ซึ่งถือเป็นวิธีการตอบโต้กับการแผ่ขยายของอิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จากขบวนการโลกาภิวัตน์ ดังนั้น จะสังเกตได้ว่า ขบวนการโลกาภิวัตน์ พยายามทำให้เกิดมาตรฐานเดียวกันในทางวัตถุ ในขณะที่ผู้เสียประโยชน์พยายามสร้างแรงต่อต้านโดยวิธีการพัฒนาที่เน้นถึงการ "ความหลากหลาย" ของแต่ละกลุ่มให้เกิดมากยิ่งขึ้น
3. แนวโน้มที่ภาครัฐจะฉีกกำลังกับทุนและแรงงานที่มีระดับการศึกษาดีในระดับประเทศและระหว่างประเทศเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีผลประโยชน์ร่วมกันมากยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันกลับพบว่า กลุ่มผู้อยู่ในฐานะเสียผลประโยชน์หรือกลุ่มผู้ถูกเอาเปรียบได้แก่ แรงงานไร้ฝีมือ ชาวนา ชาวไร่รายย่อย และกลุ่มที่มีการศึกษาน้อย ไม่มีการฉีกกำลังกันทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ เนื่องด้วยนโยบายของรัฐบาลและกรอบกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ไม่เอื้ออำนวย (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2538: 155-165)

ชยอนันต์ สมุทวณิช (2544) ได้กล่าวถึงกระแสโลกาภิวัตน์ โดยใช้คำว่า *กระแสโลกาภิวัตน์* ว่าทำให้เกิด ภาวะพึ่งพิงกัน (Interdependence) และความเกี่ยวเนื่องกัน (Interconnectedness) เพิ่มขึ้น โดยที่ระบบอุปถัมภ์ระหว่างรัฐที่มีภาวะพึ่งพาอาศัย (Dependence) และมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และผู้รับความอุปถัมภ์ (Patron-Client) ได้หมดไปหรือแปรเปลี่ยนสภาพไปภายหลังจากการสิ้นสุดของยุคสงครามเย็น เนื่องจากมีการจัดระเบียบโลกใหม่ที่มีวาระสำคัญ คือ การให้กลไกทางการตลาดเป็นแรงผลักดันที่ก่อให้เกิดเสรีทางการค้า การเงิน และการลงทุน ในลักษณะที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ทั้งด้านการผลิต คุณภาพของสินค้าและบริการ การรักษาสิ่งแวดล้อม การ

ปกครองที่ดี และการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน จึงอาจกล่าวได้ว่า ระบบโลกาภิวัตน์ได้มีลักษณะพิเศษ คือ การมีระบบทุนนิยมเสรีที่อาศัยกลไกตลาดเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความก้าวหน้า ความสมบูรณ์พูนสุขให้แก่คนในสังคม ซึ่งถือเป็นข้อได้เปรียบกับสภาพสังคมในอดีตที่ให้ความสำคัญแก่บทบาทของรัฐในการดูแลและควบคุมพลังของกลไกการตลาด ในขณะที่โลกยุคโลกาภิวัตน์ได้พยายามนำเอากลไกตลาดมาใช้เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในการพัฒนาประเทศ โดยพยายามลดบทบาทของรัฐในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้น้อยที่สุด

ระบบโลกาภิวัตน์ที่มีตลาดและกลไกตลาดเป็นตัวขับเคลื่อนการทำงานของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ที่มีผลทำให้ปัจจัยด้านการตลาด (อุปสงค์-อุปทาน) กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ในการพัฒนาของรัฐ อาจกล่าวได้ว่า รัฐประชาติ (Nation-State) กำลังกลายเป็นรัฐตลาด (Market-State) ในขณะที่แต่เดิมรัฐจะมีบทบาทหรือหน้าที่ใน 3 มิติ คือ มิติทางด้านความมั่นคง มิติทางด้านการพัฒนา และมิติทางด้านความร่วมมือ โดยในแต่ละส่วนอาจมีมากน้อยผสมกันไปแล้วแต่สถานการณ์ที่รัฐเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งลักษณะความหมายทั้ง 3 มิติของรัฐ ถือเป็นเหตุผลที่ใช้ในการอธิบายถึงความจำเป็นในการมีรัฐ แต่เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์เริ่มก่อตัวและขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบทบาทหรือหน้าที่ของรัฐ จากบทบาทของรัฐที่คำนึงถึงในแง่ของความเป็นชาติ มาเป็นบทบาทของรัฐที่คำนึงถึงในแง่ของความ เป็นตลาด โดยที่เหตุผลทางด้านการตลาดเริ่มทวีความสำคัญและมีน้ำหนักมากขึ้นกว่าเหตุผลด้านอื่น ๆ คือ มากกว่าเหตุผลทางด้านความมั่นคง เสถียรภาพทางการเมือง การพัฒนาประเทศหรือการมีส่วนร่วม ในขณะที่เหตุผลอื่น ๆ เหล่านี้ กลับมีหน้าที่ในการเป็นส่วนที่ช่วยส่งเสริมเหตุผลทางด้าน การตลาด และด้วยการดำเนินนโยบายของรัฐภายใต้แนวคิดและวิธีการทางด้านการตลาดนี้ รัฐจึงมีความคิดว่า การบริการของรัฐอันถือเป็นหน้าที่ของรัฐนั้นควรเป็นการดำเนินการเพื่อตอบสนองต่อ ความต้องการที่แท้จริงและเร่งด่วนของลูกค้า (ประชาชน) ให้มากที่สุด โดยที่คุณภาพของการ บริการนี้ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของลูกค้า (ประชาชน) ซึ่งต้องการการบริการที่มีคุณภาพ รวดเร็ว สะดวก และหากเป็นไปได้ควรมีราคาที่ไม่แพง นอกจากนี้รัฐยังต้องทำหน้าที่ในการเป็นคู่แข่งทางการค้ากับรัฐอื่น ๆ เนื่องจากการดำเนินนโยบายของรัฐภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์มีเป้าหมายในการ ทำให้ประเทศมีขีดความสามารถทางการแข่งขันสูงมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ในแต่ละกิจกรรม (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2544: 96-107)

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้เป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องขวัญ (2) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทเงินในเมืองเชียงใหม่ สหภาพเมียนมาร์

2.2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องขวัญ

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารพบว่า ได้มีผู้สนใจศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้เรื่องขวัญ ประเพณีและพิธีทำขวัญ ตลอดจนการศึกษาวรรณกรรมบททำขวัญ ซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่ออกมาในงานเขียนประเภทต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ภาคนิพนธ์ งานเขียนประเภทหนังสือ และบทความ โดยเอกสารเหล่านี้ส่วนมากเป็นการศึกษาค้นคว้าในเรื่อง วรรณกรรมและคำเรียกขวัญของกลุ่มชาวไทยในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย และมีบางส่วนที่ได้ศึกษาพิธีทำขวัญของชาวไทยในสหภาพเมียนมาร์และอินเดีย เอกสารและงานวิจัยเหล่านี้นับว่าเป็นประโยชน์พื้นฐานที่สำคัญต่อการวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างมาก

การวิจัยในครั้งนี้ แตกต่างจากผลงานที่ศึกษาเรื่อง “ขวัญ” เล่มอื่น เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ ต้องการศึกษารูปแบบของความเชื่อ และรูปแบบของพิธีกรรมเรื่องขวัญ พร้อมทั้งศึกษาและวิเคราะห์ห้บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องขวัญ ในสังคมไทเงิน เมืองเชียงใหม่ สหภาพเมียนมาร์ เพื่อให้ทราบถึงลักษณะของสังคมไทเงิน เมืองเชียงใหม่ โดยมองผ่านความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” เป็นสำคัญ นอกจากนี้ การวิจัยในครั้งนี้ยังเน้นการวิเคราะห์และหาความหมายของความเชื่อและพิธีกรรมทำขวัญ พร้อมทั้งศึกษาการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อและพิธีกรรม มากกว่าการพรรณนาถึงวรรณกรรมที่พบในคำเรียกขวัญหรือลักษณะและวิธีการประกอบพิธีทำขวัญ ซึ่งมีอยู่แล้วในผลงานการศึกษาเรื่องขวัญเล่มอื่น

จากเอกสารและงานวิจัยที่ได้ให้ข้อมูลความรู้และแนวคิดในการศึกษาเรื่อง “ขวัญ” นั้น มีเรื่อง ที่ควรนำมากล่าวถึงในที่นี้ ดังนี้

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2521) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ขวัญ” คือ พลังใจหรือกำลังใจ ของคน ขวัญเมื่อออกจากร่างเจ้าของนั้น เจ้าของยังมีชีวิตและยังรู้สึกตัว แต่ถ้าวิญญาณออกจากร่าง เวลาใด เจ้าของก็เสียชีวิตเวลานั้น ชาวลานนาไทยมีความเชื่อตรงกับชาวตะวันออกเฉียงเหนือว่า คน

มีขวัญ 32 ขวัญ ประจำอยู่ตามอวัยวะต่าง ๆ 32 แห่ง และได้กล่าวถึงโอกาสและความมุ่งหมายที่ใช้คำเรียกขวัญ รูปแบบ ลักษณะการใช้ภาษา เนื้อหาในคำเรียกขวัญ และได้สรุปไว้อย่างน่าสนใจว่า คำเรียกขวัญเมืองเหนือแต่ละบทแม้เป็นวรรณกรรมสั้น ๆ แต่ก็ยังสะท้อนให้เห็นความจริงเกี่ยวกับชีวิตที่น่าสนใจ ได้แก่ วิถีชีวิต ค่านิยมทางสังคมของคนไทย และบางครั้งยังสะท้อนให้เห็นปัญหาบางอย่างของสังคมด้วย

พิมพ์พิศ พุทธิพงษ์ (2524) ได้ทำการศึกษาการแห่ขวัญนาคน พบว่า บทแห่ขวัญนาคนเป็นบทแห่ที่ใช้คำประพันธ์ 2 ประเภท คือ ร่ายยาวและกลอนสุภาพ ลักษณะคำประพันธ์ทั้ง 2 ประเภทนี้ ส่วนใหญ่ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ฉันทลักษณ์ของคณะและสัมผัส การใช้ภาษามักใช้คำง่าย ๆ คำภาษาทวิ คำเลียนเสียง คำภาษาต่างประเทศ คำศัพท์ทางศาสนา มีการซ้ำคำและเล่นคำ ตลอดจนใช้สำนวนโวหารสั่งสอนและขำขัน และกล่าวถึงบทบาทของการแห่ขวัญนาคนว่ามีหลายประการ เช่น ให้ความสนุกสนาน แสดงถึงความหมายและคุณค่าของประเพณีทำขวัญ ช่วยชี้แนวทางการดำเนินชีวิต เป็นต้น

วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ (2529) ได้ทำการศึกษาพิธีกรรมการทำขวัญของกลุ่มคนไทยในประเทศต่าง ๆ โดยศึกษากลุ่มคนไทยในประเทศอินเดีย พม่า และคนไทยในประเทศไทย สรุปผลไว้ว่า พิธีทำขวัญของชาวไทย ซึ่งมีการสืบเนื่องกันเป็นเวลานาน ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย ทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหาของพิธี การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมโดยตรง ในสังคมระดับหมู่บ้าน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีน้อยเมื่อเทียบกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพิธีทำขวัญในสังคมเมือง ซึ่งในแง่หนึ่งก็สะท้อนสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมว่า สังคมระดับหมู่บ้านนั้นไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงหรือมีการเปลี่ยนแปลงช้าและไม่มากนัก ส่วนสังคมเมืองนั้นเปลี่ยนไปได้มากและรวดเร็ว และถ้ายังเป็นสังคมเมืองหลวงแล้วการเปลี่ยนแปลงก็ยังมีมากขึ้นไปอีก และแตกต่างไปจากสังคมระดับอื่น ๆ มาก ในแง่ของพิธีทำขวัญ สิ่งที่เห็นได้ชัดคือ ความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้เข้ามาแทนที่ พิธีทำขวัญที่ยังมีเหลืออยู่ในสังคมระดับเมืองหลวงเป็นเพียงสัญลักษณ์ของความเป็นคนไทยสมัยเก่า หรือขนบธรรมเนียมประเพณีเท่านั้น และมีใช้เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเลย

สำหรับพิธีทำขวัญของคนไทยในประเทศไทย มีการเปลี่ยนแปลงไปมากกว่าพิธีทำขวัญของคนไทยในประเทศอินเดียและพม่า ซึ่งสัมพันธ์กับลักษณะสังคม คือ คนไทยในประเทศไทยเป็นชน

กลุ่มใหญ่ และมีทั้งสังคมเมืองและสังคมระดับหมู่บ้าน ส่วนคนไทยในประเทศอินเดียและพม่าเป็นชนกลุ่มน้อย และคนไทยใน 2 ประเทศนี้ ผู้ที่อยู่ในสังคมระดับหมู่บ้านเท่านั้นที่จะประกอบพิธีทำขวัญ

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปมากที่สุดในการทำขวัญคือ “คำเรียกขวัญ” ซึ่งเดิมมีลักษณะเป็นภาษาประเภท “คำพูดคือการกระทำ” (Illocutionary Act) แต่ในปัจจุบันคำเรียกขวัญมีลักษณะของการพรรณนา อ้อนวอน สั่งสอน อยู่ด้วย (Locutionary and Perlocutionary Acts)

ในพิธีทำขวัญ “ไข่” และ “ด้าย” จัดเป็นอุปกรณ์เอกของพิธี แต่ในประเทศไทย “บายศรี” ได้กลายเป็นอุปกรณ์เอกแทนที่ “ไข่” แต่ “ด้าย” ยังคงสถานภาพเดิม งานวิจัยนี้ได้วิเคราะห์ว่า ไข่เป็นสัญลักษณ์แทนขวัญ และด้ายเป็นสัญลักษณ์ของความผูกพันระหว่างร่างกายกับขวัญ (จิต) และความผูกพันระหว่างญาติผู้ใหญ่กับลูกหลาน

ศีกฤทธิ พันธุ์วิไล (2527) ได้ศึกษามบทสู่ขวัญของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยศึกษาด้านรูปแบบ คำประพันธ์ ภาษา วิถีชีวิต และค่านิยมที่ปรากฏในบทสู่ขวัญของชาวอำเภอลับแล เนื้อหาตอนต้นได้กล่าวถึงการใช้ภาษาในบทสู่ขวัญไว้ว่า เป็นภาษาที่มีวรรณศิลป์ ใช้คำที่มีความหมายดี ใช้คำศัพท์ภาษาบาลี คำซ้ำ คำซ้อน คำภาษาถิ่น ใช้เสียงสัมผัส ใช้สำนวนเปรียบเทียบ และเป็นการพรรณนาที่เห็นภาพพจน์

จากนั้นได้กล่าวถึงคุณค่าของบทสู่ขวัญ โดยเนื้อหาในบทสู่ขวัญได้แสดงให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ ผี อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ลางสังหรณ์ นรกสวรรค์ ฯลฯ และแสดงค่านิยมทางสังคม ได้แก่ ความกตัญญูทดแทน ความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส การศึกษา หน้าที่ของสามีภรรยา เครื่องแต่งกาย การละเล่น ฯลฯ และในส่วนของข้อเสนอแนะนั้น ได้กล่าวว่าควรมีการวิเคราะห์เนื้อหาสาระสำคัญของการสู่ขวัญในบทสู่ขวัญ เพื่อนำวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการสู่ขวัญมาพัฒนาให้เข้ากับสภาพชีวิตปัจจุบัน

นฤมล เรืองรัมย์ (2532) ได้ทำการศึกษาและรวบรวมคำเรียกขวัญลูกแก้วในเขต 8 จังหวัดของล้านนา โดยทำการศึกษาด้านรูปแบบและเนื้อหาของคำเรียกขวัญลูกแก้ว ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบคำประพันธ์ของคำเรียกขวัญลูกแก้วในเขต 8 จังหวัดของล้านนา มีลักษณะเป็นร้อยที่ไม่เคร่งครัดในแบบแผนฉันทลักษณ์ ส่วนในด้านรูปแบบการดำเนินเรื่องนั้น ประกอบด้วย 3 ตอน คือ

(1) ตอนเกริ่นนำ ซึ่งมักกล่าวถึงในโอกาสที่ประกอบพิธี (2) ตอนบรรยายความ มักกล่าวถึงสภาพก่อนการเป็นลูกแก้ว และพิธีเรียกขวัญลูกแก้ว (3) ตอนลงท้าย มักจะกล่าวให้พร หรือคาถาบาลี

ในด้านเนื้อหาในคำเรียกขวัญลูกแก้ว พบว่า คำเรียกขวัญลูกแก้วส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกัน แต่จะแตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อย ซึ่งเมื่อประมวลเนื้อหาทั้งหมดแล้วสามารถจัดแบ่งได้เป็น 4 ประเด็น คือ การกำเนิดบุตร, การบวช, การเรียกขวัญลูกแก้ว และการให้อิโวาท กล่าวได้ว่า เนื้อหาของคำเรียกขวัญลูกแก้ว เป็นการเตรียมบุคคลให้พร้อมต่อการที่จะเปลี่ยนสถานภาพจากฆราวาสไปเป็นบรรพชิต ซึ่งจะช่วยให้บุคคลนั้นมีการปรับตัวได้ดีขึ้นนั่นเอง

บุญธรรม ทองเรือง (2536) ได้ศึกษาวรรณกรรมคำสู่ขวัญของชาวอีสาน พบว่า คำสู่ขวัญของชาวอีสาน ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับวิถีชีวิต โดยเนื้อหาของวรรณกรรมคำสู่ขวัญแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตชาวอีสาน ในด้านการนับถือศาสนาชาวอีสานนับถือศาสนาพุทธ ในด้านความเชื่อ พบว่าความเชื่อของชาวอีสานเป็นความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา เช่น ความเชื่อเรื่องกรรม กฎแห่งกรรม นรก สวรรค์ ภพ พระศรีอริยเมตไตรย์ ขวัญ ผีและวิญญาณ การปลุกเรื้อน การเกิด เป็นต้น ในด้านค่านิยม พบว่าเป็นค่านิยมที่เป็นแนวประพฤติปฏิบัติที่สังคมนั้นยอมรับและสืบทอดกันต่อมา เช่น ค่านิยมในความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ การเคารพยกย่องผู้อาวุโส เจ้านาย และผู้มีบรรดาศักดิ์ ความมั่งมี ค่านิยมเกี่ยวกับจริยธรรม ตามแนวปฏิบัติใน “คองสิบสี่” นอกจากนั้นยังมีค่านิยมในความสามัคคี ความกตัญญูรู้คุณ เป็นต้น ซึ่งวิถีชีวิตเหล่านี้ได้ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมคำสู่ขวัญของชาวอีสาน

พันทิพา มาลา (2539) ได้ทำการศึกษาวิจัยการทำขวัญนาของภาคกลาง ในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยพบว่า การทำขวัญนาในปัจจุบัน ยังคงมีบทบาทและหน้าที่ต่อชุมชนคือ ให้ความบันเทิงใจ และได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความหมายของการทำขวัญนาและการบวชพระ ให้การศึกษาและบทบาทในด้านการช่วยรักษาแนวปฏิบัติของสังคม ในบทสรุปได้ให้แนวคิดที่น่าสนใจว่า สิ่งที่จะช่วยให้การทำขวัญนาคดำรงอยู่ในสังคม เพราะผู้กระทำพิธีสามารถปรับเปลี่ยน ประยุกต์รูปแบบ และวิธีการนำเสนอให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพสังคมได้

รณี เลิศล้อมใส (2539) ได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ทัศนคติความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนชาติไทจากเอกสาร โบราณของกลุ่มไทอาหมในประเทศอินเดีย พบว่า ความเชื่อดั้งเดิมในประวัติศาสตร์ความคิดของชนชาติไทมีความสัมพันธ์กับขั้นตอนพัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรม ปริมปราคติ

ไทอาหมส่วนต้นกำเนิด คือแบบอย่างความเชื่อที่สืบทอดมาโดยผ่านเรื่องเล่า เกี่ยวกับต้นกำเนิดโลกและปรากฏการณ์ธรรมชาติ ต้นกำเนิดอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ต้นกำเนิดมนุษยอารยธรรม และขนบธรรมเนียมสังคม และต้นกำเนิดวงศ์วานกษัตริย์ของคนไทกลุ่มหนึ่งที่เคลื่อนย้ายจากอาณาจักรเมืองเมาะหลวงในประเทศพม่าและจีนปัจจุบัน มาก่อตั้งอาณาจักรในกลุ่มน้ำ พรหมบุตรที่รัฐอัสสัม ประเทศอินเดียปัจจุบัน เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 18

ปรัมปราคติไทอาหมเป็นระบบความนึกคิดต่อจักรวาล อันเป็นภาพสะท้อนอุดมการณ์ของสังคมไทอาหมเอง ซึ่งประกอบด้วยระบบความเชื่อ 3 ประการ ที่เกาะเกี่ยวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ได้แก่

1. “ฟ้า” คือ การบูชาธรรมชาติ บรรพชน เทพเจ้า กษัตริย์ หรือระบบความนึกคิดต่อการจัดอำนาจระดับต่าง ๆ
2. “เมือง” คือ ระบบความนึกคิดที่เน้นความเป็นปึกแผ่นของชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างคน
3. “ขวัญ” คือ ระบบความนึกคิดต่อจิตวิญญาณและพลังภายในของมัน ซึ่งเป็นอำนาจ อิสระ ระบบความเชื่อนี้มองว่า ความเข้มแข็งหรือความเป็นปกติของจิตวิญญาณภายใน มีผลต่อวิถีชีวิตทั้งระดับบุคคลหรือสังคมที่เทียบกับอำนาจภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการบันดาล โชคเคราะห์ จากผีฟ้า วิถีโคจรของดวงดาว ตลอดจนกษัตริย์ ดังนั้นจึงเสนออุดมคติในการรักษาความสัมพันธ์อันถูกต้องระหว่าง “ฟ้า” “เมือง” และ “ขวัญ” อุดมคตินี้ได้จำลองและแสดงเพื่อปลูกฝังเป็นอุดมการณ์รัฐในพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะพิธีราชาภิเษก

นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่าปรัมปราคติไทอาหม เก็บรักษาความคิดความเชื่อดั้งเดิมของไทอันมีลักษณะร่วมกับไทกลุ่มอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไทดำ และกลุ่มไทใหญ่ ไทเมา ไทเหนือ กล่าวโดยสรุปปรัมปราคติไทอาหมช่วยอธิบายระบบความเชื่อ ต้นรากหรือศาสนาดั้งเดิมอันเป็นกลไกสำคัญของพัฒนาการทางสังคมระยะต้นของชนชาติไท

ทิพย์สุดา นัยทรัพย์ (2542) ได้ศึกษาประเพณีการทำขวัญของจังหวัดพิษณุโลก พบว่าประเพณีทำขวัญประเภทต่าง ๆ ในจังหวัดพิษณุโลกเกิดขึ้นจากความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตของทุกคน โดยเฉพาะในแต่ละวัยที่จะมีการเปลี่ยนแปลงที่เป็นช่วงสำคัญของชีวิต เช่น จากวัยเด็กไปสู่วัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ที่จะต้องแยกจากพ่อแม่ไปสร้างครอบครัวใหม่ จึงมีพิธี

ทำขวัญแทรกอยู่ในประเพณีโกนจุก บวชนาค และแต่งงาน ตามลำดับ ตลอดจนมีการทำขวัญคนเจ็บป่วย และทำขวัญคนธรรมดา เพื่อเป็นการสร้างพลังในทางอ้อมอีกด้วย

นอกจากนี้ยังพบว่า มีการทำขวัญให้กับสิ่งที่มีความผูกพันต่อชีวิตของคนในอดีต ได้แก่ การทำขวัญข้าว การทำขวัญควาย ทำขวัญนา และการทำขวัญเสา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นภาพสะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมไทยโบราณ ซึ่งยกย่องเรื่องความกตัญญูต่อพ่อแม่และบรรพบุรุษ ตลอดจนมีความกตัญญูต่อสิ่งที่ทำให้ชีวิตมีความสุข โดยปลูกฝังเรื่องความกตัญญูต่อเวทิด้วยการใช้ประเพณีเป็นสื่อถ่ายทอดจิตสำนึกไปยังลูกหลาน แต่พบว่าปัจจุบันนี้การทำขวัญต่าง ๆ มีเหลืออยู่น้อยเต็มที

ญาวิณีย์ ศรีวงศ์ราช (2544) ได้ศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาเรื่อง “ขวัญ” ที่ปรากฏในวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมล้านนา โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อต้องการวิเคราะห์ ลักษณะ (Nature) ประเภท (Kinds) หน้าที่ (Function) ของขวัญในวรรณกรรมพิธีกรรมล้านนาเป็นหลัก ซึ่งได้อาศัยข้อมูลจากคัมภีร์โบราณ ตำราพิธีกรรม หนังสือ เอกสารทางวิชาการ รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องขวัญมาเป็นส่วนประกอบ ผลจากการศึกษาได้พบว่า “ขวัญ” มีลักษณะเป็นสิ่งนามธรรมอย่างหนึ่งที่แฝงอยู่ในร่างกายมนุษย์ เป็นพลังอำนาจเร้นลับอยู่เหนือมนุษย์และเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ ขวัญเป็นสิ่งที่เมื่อได้อยู่กับตัวมนุษย์แล้ว มนุษย์ก็จะมีชีวิตที่ดี มีความเป็นสิริมงคลเหมือนมีพลังอย่างหนึ่งที่คอยเพิ่มเติมให้ชีวิตมนุษย์มีสถานะที่สมบูรณ์และสมดุลกับสรรพสิ่งต่างๆ ได้อย่างเป็นปกติสุข นอกจากนี้ยังพบว่า ความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” นี้ เมื่อได้ศึกษาจากความเชื่อของชาวตะวันตกและชาวตะวันออกพบว่า ประเภทขวัญของชาวตะวันตกมี 3 ประเภท คือคน สัตว์ และพืช ส่วนประเภทขวัญของชาวตะวันออกมี 4 ประเภท โดยเพิ่มขวัญประเภทสิ่งไม่มีชีวิตอย่างใดก็ตาม ความเชื่อเรื่องขวัญของทั้งสองกลุ่มอาจจะแตกต่างกันตรงที่ชาวตะวันตกจะไม่มีภาระบ่งชี้ชัดเจนว่า มีขวัญประจำอยู่กับสิ่งต่างๆ และประเภทขวัญของชาวตะวันตกอาจมีพิธีกรรมที่มนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับพืช สัตว์ คล้ายกันกับพิธีกรรมเรียกขวัญของชาวตะวันออก

จากการศึกษาพบว่า ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวล้านนา นอกจากจะโยงความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ แล้ว ยังพบว่าความเชื่อดังกล่าว ก็มีอิทธิพลเพื่อใช้เป็นเครื่องควบคุมพฤติกรรมที่ผิดต่อศีลธรรมและจารีตประเพณี ในฐานะที่เป็นบรรทัดฐานของชุมชนขณะเดียวกันพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญต่างๆ เช่น ลูกแก้ว บ่าวสาว วัวควาย ช้าง เรือน เหล่านี้ในพิธีกรรมก็จะมีวรรณกรรมใช้กล่าวเรียกขวัญแบบสอดแทรกเนื้อหาคุณธรรมทางพุทธศาสนา

จากการศึกษาวิจัยในเชิงปรัชญาเพื่อค้นหาความคิดที่อยู่เบื้องหลังความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” พบว่ามีแนวคิดทางปรัชญาอยู่ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นอภิปรัชญา และลักษณะที่เป็นจริยศาสตร์ โดยความคิดทางอภิปรัชญานั้น “ขวัญ” มีลักษณะเป็นตัวกระทำให้เกิดศรัทธาและช่วยปรับสภาวะความสมดุลให้เกิดแก่ชีวิตมนุษย์กับสรรพสิ่งต่างๆ ขวัญ เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งอาจอาศัยอยู่กับมนุษย์ สัตว์ พืช และสิ่งของต่างๆ ในทำนองเดียวกับแนวความคิดแบบวิญญาณนิยมของปรัชญาตะวันตก ส่วนความคิดทางด้านจริยศาสตร์พบว่า ความเชื่อเรื่องขวัญ ก่อให้เกิดพิธีกรรมที่พึงประพฤติต่อเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม โดยความเชื่อเรื่องขวัญ จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคมชาวล้านนา ส่วนเกณฑ์ในการตัดสินคุณค่าทางจริยศาสตร์ ที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อเรื่องขวัญ จะพบอยู่ 2 เกณฑ์ คือ (1) แบบสัมพัทธนิยม (Relativism) ในลักษณะการมองเห็นคุณค่าประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญนี้มาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งในปัจจุบัน พิธีกรรมนี้อาจลดบทบาทลงไปบ้างแล้ว แต่ยังมีชาวล้านนาบางกลุ่มยังยึดถือและประพฤติปฏิบัติกันอยู่ ด้วยเหตุนี้ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญ จึงเป็นคุณค่าที่มีได้มีอยู่เป็นสากลอย่างตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นหรือการยอมรับของสังคมแต่ละแห่งแต่ละเวลาด้วย (2) แบบสัมบูรณ์นิยม (Absolutism) ในลักษณะการมองในแง่เกี่ยวกับคุณธรรมหลักที่มนุษย์พึงมีต่อเพื่อนมนุษย์และต่อสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะคุณธรรมในเรื่องของความเมตตากรุณาที่ควรเกิดจากภายในจิตใจอย่างแท้จริง มิใช่เกิดจากเงื่อนไขหรือแรงบังคับภายนอก

ผลจากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมเรียกขวัญ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ทางการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของกลุ่มบุคคลและสังคม ในรูปแบบการสร้างขวัญกำลังใจแก่นุเคราะห์ในหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น และเพื่อเป็นการสร้างความรักความสามัคคีระหว่างกลุ่มคนในสังคมได้ สำหรับพิธีกรรมเรียกขวัญ ที่พบเห็นได้ชัดเจนในปัจจุบันนี้ เช่น พิธีกรรมเรียกขวัญนักศึกษาใหม่ และพิธีกรรมสืบชะตา เป็นต้น

ภคินิตย์ เพชรปาลีวงศ์ (2545) ได้อธิบายบทบาทหน้าที่และความสำคัญของ “ขวัญ” ในสังคมไทยว่า ขวัญเป็นแนวคิดเชิงจิตวิทยาของคนโบราณ เชื่อกันว่าขวัญเป็นสิ่งที่คล้ายกับจิตหรือวิญญาณที่อยู่ในตัวคน นอกจากนี้ยังมีความหมายว่าเป็นที่รักที่บูชา เช่น ลูกแก้ว ลูกขวัญ เมียขวัญ ฯลฯ หรือแม้แต่สิ่งที่เราให้กันเพื่อรักษาน้ำใจไมตรีที่มีต่อกันก็จะเรียกว่า “ของขวัญ”

“ขวัญ” เป็นมรดกความเชื่อของคนไทยโบราณ เป็นส่วนประกอบอันไม่มีตัวตน ได้แก่ ส่วนหนึ่งคือร่างกาย อีกส่วนหนึ่งคือ “ขวัญ” มนุษย์เชื่อกันว่า เมื่อขวัญอยู่ในร่างกายก็จะมีความสุข ความสบาย แต่ถ้าหาก “ขวัญ” ออกจากร่างกายเมื่อใด เจ้าของขวัญจะเจ็บไข้ได้ป่วย ความเชื่อของคนแถบเอเชียไม่ว่าจะเป็นชาวจีน อินเดีย เมียนมาร์ ต่างก็มีความเชื่อว่า เมื่อคนตายไปช่วงเวลา 3-7 วัน ขวัญของผู้ตายจะวนเวียนอยู่และพยายามกลับเข้าบ้าน

นอกจาก “ขวัญ” จะเกี่ยวข้องกับทุกช่วงชีวิตแล้ว ยังสะท้อนภาพของสังคมในรูปแบบของการเรียกสิ่งที่เป็นมงคลที่มีความหมายลึกซึ้งถึงจิตใจ อารมณ์และความรู้สึก พิธีสู่ขวัญต่าง ๆ จะมีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่เชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์กับเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นความสัมพันธ์ตั้งแต่เกิดจนตาย พิธีกรรมต่าง ๆ จะมีเรื่องของ “จิต” (Spirit) ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นพลังจักรวาลอย่างหนึ่งที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับและครอบคลุมมิติเชิงจริยธรรม

พัชรินทร์ คงศาสนานาย (2546) ได้ทำการศึกษายบททำขวัญของชาวไทโซ่ง อำเภอยาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ผลการศึกษาพบว่า ชาวไทโซ่งในอำเภอยาย้อย จังหวัดเพชรบุรี มีความเชื่อเรื่องขวัญ และมีการจัดพิธีทำขวัญให้กับ คน สัตว์ และพืช โดยพิธีทำขวัญให้กับคนยังนิยมปฏิบัติกันอยู่ ส่วนพิธีทำขวัญให้กับสัตว์นั้น เหลือเพียงพิธีทำขวัญควายก่อนนำมาควายเพื่อใช้เช่นไหว่ต่อแถนในพิธีเสนเต็ง สำหรับพิธีทำขวัญให้กับพืชได้เลิกปฏิบัติไปแล้ว ผู้ประกอบพิธีจะเป็นหมอขวัญ ซึ่งหากเป็นพิธีทำขวัญที่สำคัญ เช่น พิธีเช่นผีเรียกขวัญ ผู้ประกอบพิธีจะเป็นพ่อมดหรือแม่มด และมีพิธีทำขวัญบางประเภทที่ได้ระบุคุณลักษณะของผู้ประกอบพิธีโดยเฉพาะ เช่น พิธีสู่ขวัญเข็ย ผู้ประกอบพิธีจะต้องเป็นผู้รู้, พิธีบอกทางผีขวัญ ผู้ประกอบพิธีจะเป็นเข็ย เป็นต้น ผู้ประกอบพิธีเหล่านี้โดยมากเป็นผู้ชายสูงอายุและมีความรู้ในการประกอบพิธีทำขวัญจนเชี่ยวชาญ

นอกจากนี้ยังได้ทำการศึกษาและรวบรวมบททำขวัญของชาวไทโซ่ง ในเขตอำเภอยาย้อย จังหวัดเพชรบุรี โดยรวบรวมได้ทั้งสิ้น 24 สำนวน ซึ่งสามารถจำแนกตามโอกาสและวัตถุประสงค์ของการทำขวัญได้ 4 ประเภท คือ บททำขวัญในพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน บททำขวัญเกี่ยวกับการเจ็บป่วย บททำขวัญเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ และบททำขวัญเกี่ยวกับพิธีกรรมเช่นไหว่ สำหรับผลการศึกษาด้านเนื้อหาพบว่า บททำขวัญได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องขวัญ ความเชื่อเรื่องผีและแถน ความเชื่อเรื่องอำนาจของมด และได้แสดงให้เห็นถึงค่านิยมในด้านความเคารพผู้ใหญ่ ด้านความรักใคร่ปรองดองของสมาชิกในครอบครัว ด้านความมีชื่อเสียง ด้านความมีสุขภาพอนามัยที่ดี

ด้านความมั่งมี ด้านความสุขสบาย และได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีความเป็นอยู่ที่ไม่ซับซ้อน มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ซึ่งอาชีพโดยทั่วไปที่ปรากฏในบททำขวัญเป็นอาชีพเกษตรกรรม

ในบทสรุป ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการศึกษาไว้ว่า พิธีทำขวัญมีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนไทโซ่ง 5 ประการ คือ (1) บทบาทหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการทางจิตใจ (2) บทบาทหน้าที่ในการสร้างความรู้สึกร่วมถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน (3) บทบาทหน้าที่ในการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (4) บทบาทหน้าที่ในการปลูกฝังคุณธรรมของชุมชน และ (5) บทบาทหน้าที่ในการให้การศึกษแก่ชุมชน

ประกาศ ทิพยมาศ (2551) ได้ศึกษาวรรณศิลป์ในบทสູ່ขวัญของชาวอีสาน โดยเลือกกรณีศึกษาเป็นคำสູ່ขวัญของ หมอสูดจำเนียร พันทวี และสรุปผลการศึกษาไว้ว่า ชาวอีสานเชื่อว่าขวัญเป็นสิ่งไม่มีตัวตน และหากไม่อยู่ประจำที่ในร่างกายจะทำให้ประสบความทุกข์หรือถึงแก่ชีวิตได้ การทำพิธีเชิญขวัญให้มาอยู่กับตัวผู้เป็นเจ้าของขวัญ จึงกระทำได้ โดยผ่านพิธีบายศรีสู่ขวัญ และมีบุคคลทำหน้าที่เชิญขวัญเรียกว่า "หมอสูด" การสູ່ขวัญเป็นเรื่องผูกพันกับจิตใจมนุษย์เป็นสำคัญที่สุด การสູ່ขวัญใดที่เกี่ยวกับชีวิตจิตใจของมนุษย์และเชื่อมสัมพันธ์ไปจนถึงประเพณีต่าง ๆ ของชีวิตแล้ว การสູ່ขวัญนั้นจะยังคงอยู่ยืนนานกว่าการสູ່ขวัญที่เป็นเรื่องทางวัตถุและเรื่องของชีวิตที่ไม่เกี่ยวกับประเพณี เช่น การสູ່ขวัญนาค การส่ູงขวัญคู่บ่าวสาว จะมีอายุยืนยืนในความนิยมนมากกว่าการส่ູงขวัญประเภทอื่น ๆ ทั้งนี้ จึงเป็นเครื่องแสดงว่า สภาพบ้านเมืองและสภาพชีวิตหลายด้านเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่าด้านจิตใจและอารมณ์ของมนุษย์ทั่วไป

2.2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน เมืองเชียงตุง

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารพบว่า ได้มีผู้สนใจศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน ทั้งในด้านการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ตำนาน พงศาวดาร ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวไทเขิน ซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่ออกมาในรูปแบบงานเขียนประเภทต่าง ๆ เช่น งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ภาคนิพนธ์ งานเขียนประเภทหนังสือ และบทความ เป็นต้น เอกสารและงานวิจัยเหล่านี้นับว่าเป็นประโยชน์พื้นฐานที่สำคัญต่อการวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างมาก

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวกับกลุ่มไทเขิน เมืองเชียงตุง สหภาพเมียนมาร์ พบว่า ยังไม่มีงานวิจัยหรือวรรณกรรมชิ้นใด ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม และรูปแบบความเชื่อเรื่อง

ขวัญ ในสังคมชาวไทเงิน เมืองเชียงตุง มาก่อน วรรณกรรมที่พบส่วนมาก มักเป็นเรื่องการศึกษาทางประวัติศาสตร์ชาวไทเงิน และประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุง ทั้งในรูปแบบของ ตำนาน พงศาวดาร บันทึกทางประวัติศาสตร์ ภาคนิพนธ์ และหนังสือ ส่วนในด้านการศึกษาประเพณีและวิถีชีวิตของชาวไทเงิน เมืองเชียงตุง นั้น พบว่ามีงานวิจัยบางชิ้นที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ ประเพณี 12 เดือนในเมืองเชียงตุง การศึกษาเครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธีในพุทธศาสนาเมืองเชียงตุง การศึกษาระบบนิเวศกับการวางผังหมู่บ้านของชาวไทเงิน และการศึกษาลักษณะเรือนพื้นถิ่นของชาวไทเงินเมืองเชียงตุง เป็นต้น

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่ได้ให้แนวคิดและข้อมูลความรู้เกี่ยวกับชาวไทเงิน และเมืองเชียงตุง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวรรณกรรมที่ควรนำมากล่าวถึง ดังนี้

ทวี สว่างปัญญางกูร (2529) ได้เขียนตำนานเมืองเชียงตุง โดยปริวรรตจากต้นฉบับอักษรไทเงิน ซึ่งได้มาจาก วัดพระธาตุสายเมือง อ.ท่าลี่เหล็ก เมืองเชียงตุง สหภาพเมียนมาร์ มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานเมืองเขมรรัฐหรือเชียงตุง ภายใตไทเงิน และนิทานประจำชนชาติไทเงินแห่งรัฐเขมรรัฐ ซึ่งลักษณะการเขียนแบ่งเป็นเรื่องเล่า จำนวน 10 เรื่อง เพื่อให้ง่ายแก่การเทศนาโดยพระสงฆ์ เช่น กล่าวถึงเรื่องพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึง ทรงพยากรณ์อนาคตบ้านเมือง, พระอินทร์ให้เทวดาลงมาเป็นเจ้าเมืองฝาง, พญามังรายตามกวางทอง, พญามังรายรบเอาเชียงใหม่ และ เจ้าศรีสุธรรมมาโอรสเจ้าวียงได้เป็นพญาเมืองเชียงตุง เป็นต้น

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, อานันท์ กาญจนพันธุ์ และศรีชน คำแบ่ง (2531) ได้ศึกษาเอกสารโบราณของล้านนา ที่มีเนื้อหากล่าวถึงประวัติศาสตร์กฎหมายและประวัติศาสตร์ของเมืองต่าง ๆ ซึ่งปริวรรตจากคัมภีร์โบราณ ชุดตำนานเมืองและกฎหมาย จำนวนทั้งหมด 15 เรื่อง มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานของเมืองต่าง ๆ ที่อยู่นอกเขตของแคว้นล้านนา ได้แก่ เมืองที่อยู่ในรัฐฉาน ประเทศพม่า และประเทศจีน เช่น ตำนานตุงครศรีพื้นเมืองเชียงตุง ตำนานเมืองของ ตำนานเมืองระแวก ตำนานเมืองศรีจ๋อน ตำนานห่อ เป็นต้น และจากการศึกษาพบว่า เมืองขนาดใหญ่ คือ เมืองเชียงตุงและเมืองยอง จะมีบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ มากกว่าเมืองขนาดเล็ก และมีรายละเอียดที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาหรือพุทธทำนายเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า พระภิกษุ หรือผู้คัดลอก หรือผู้แต่งเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ต้องการสร้างประวัติความเป็นมาของการเกิดเมือง จึงผูกเรื่องจากพุทธศาสนา หรือในบางตอนได้นำมาจากเรื่องเล่าหรือวรรณกรรมมุขปาฐะ พร้อมกับสอดแทรกเรื่องคำสอนทางพุทธศาสนาไปด้วย

ซึ่งตำนานเหล่านี้ได้ช่วยให้ข้อมูลของเมืองต่าง ๆ พร้อมทั้งความสัมพันธ์ของเมืองโดยรอบกับแคว้นล้านนาได้เป็นอย่างดี

ทวี สว่างปัญญางกูร (2533) ได้ศึกษาพงศาวดารเมืองเชียงตุง ซึ่งปริวรรตจากพับสาเก่าของเมืองเชียงตุง เรื่อง “พับหนังสือพื้นเมืองและจาริตราขประเพณีเขมรัฐตุงคบุรี” อายุประมาณ 166 ปี ซึ่งระบุว่า เขียนโดย พระยาทางหลวง ในปีจุลศักราช 1205 ปีก่าหมา ซึ่งตรงกับ ปีเถาะ พ.ศ. 2386 โดยมีเนื้อหารายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์รัฐเชียงตุง ลำดับเจ้าผู้ครองนครเชียงตุง ดวงชะตาของเจ้าฟ้าแต่ละองค์ มีศักราช วันเดือนปี พร้อมฤกษ์ยาม ซึ่งนับเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่าแก่ผู้ที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุงเป็นอย่างยิ่ง

อรศิริ ปาณินท์ (2548) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ ระบบนิเวศกับการวางผังหมู่บ้านพื้นถิ่นของไทยจีน เชียงตุง พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ วิถีชีวิต และสภาพของหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ไทนอกประเทศ สามารถให้ความเข้าใจความสำคัญของชุมชนและหมู่บ้านได้แจ่มชัดกว่าในประเทศไทย เพราะชุมชนทุกแห่งยังเก็บรักษาลักษณะดั้งเดิมไว้ได้มาก การนับถือธรรมชาติและบรรพบุรุษยังคงมีอยู่อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในพื้นที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทเงินเชียงตุง จากบทความนี้เห็นได้ชัดว่า ผังกายภาพของหมู่บ้าน สะท้อนให้เห็นแก่นของวัฒนธรรมสามประการ นั่นคือ (1) การเคารพในธรรมชาติที่เชื่อมโยงระหว่างจิตวิญญาณกับระบบนิเวศ (2) การเคารพบรรพบุรุษและเครือญาติ (3) การพึ่งพาตนเองในระบบของชุมชนที่ยืนอยู่บนขาของตนเอง

ชุมชนไทเงิน เมืองเชียงตุง ยังคงเก็บรักษาลักษณะดั้งเดิมไว้ได้มาก การนับถือธรรมชาติและบรรพบุรุษยังคงอยู่อย่างชัดเจน ชุมชนเหล่านี้ยังถือว่า หมู่บ้านเปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิต มีร่างกาย และจิตใจ มีขวัญ ซึ่งเป็นตัวแทนของจิตวิญญาณที่ทำให้กำลังใจแก่คนในหมู่บ้าน เมื่อมีสิ่งร้ายมาแผ้วพานก็จะมีพิธีสืบชะตาหรือต่ออายุหมู่บ้าน มีพิธีเรียกขวัญของหมู่บ้านเพื่อเป็นพลังให้แก่กลุ่มชน และมีส่วนร่วมของจิตใจร่วมกัน เช่น ศาลปู่ตา ใจบ้าน เสือบ้าน วิถีชีวิตที่มีความพอเพียงในตนเองอย่างสูง สามารถผลิตอาหารและเครื่องนุ่งห่มได้เอง ทั้งยังสามารถหากินจากธรรมชาติ มีผลผลิตจากการเกษตรที่ทำไว้บริโภคเอง ลักษณะเช่นนี้ เป็นรูปแบบของการเชื่อมโยงระหว่างวิถีชีวิตและระบบนิเวศ ที่เป็นรูปแบบของการเคารพธรรมชาติ การเชื่อมโยงระหว่างจิตวิญญาณกับระบบนิเวศ การเคารพบรรพบุรุษ เคารพญาติพี่น้อง มีความเกื้อกูลกัน และพึ่งตนเองได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งเราไม่สามารถค้นพบลักษณะที่โดดเด่นเช่นนี้ได้อีกแล้วในชุมชนไทเงินในประเทศไทย

พระปลัด เสน่ห์ ชุมวโร (2550) ได้รวบรวมบทความเกี่ยวกับสภาพสังคม วิถีชีวิต และ วัฒนธรรมของชาวไทเขิน ในเมืองเชียงตุง ซึ่งเป็นบทความวิชาการกึ่งสารคดี ที่สะท้อนให้เห็นถึง สภาพสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง ที่มีความผูกพันอยู่กับพุทธศาสนา และสายสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชียงตุง และเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีสายสัมพันธ์กันทั้งในด้านภาษา รูปแบบประเพณี วิถีชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพชน และความรู้สึกของความเป็นบ้านที่เมืองน้อง ระหว่างเมืองทั้งสอง

บทความต่าง ๆ ที่นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ เป็นความพยายามในการมองย้อนจากอดีตถึง ปัจจุบัน โดยได้นำเสนอประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับสภาพสังคมวัฒนธรรมของเมืองเชียงตุง นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยการบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์และพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของเชียงตุงที่สะท้อนถึงความผูกพันในกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน นับจากการสร้างเมืองตามตำนาน ท้องถิ่น และปฐมวงศ์กษัตริย์ผู้ปกครองที่เริ่มจากเชื้อสายราชวงศ์มังราย ซึ่งได้สร้างความเจริญมั่นคง ทางการเมืองและพุทธศาสนา จนกระทั่งเกิดความผกผันทางการเมืองภายใต้อิทธิพลของความ แข็งแกร่งทางการเมืองของพม่าและเชียงใหม่ ทำให้เชียงตุงต้องอยู่ในการเปลี่ยนผ่านการปกครอง ระหว่างเชียงใหม่และพม่า และในท้ายที่สุด เชียงตุงต้องกลับกลายเป็นส่วนหนึ่งของพม่าอย่างถาวร อย่างไรก็ตาม สายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงตุง ทั้งทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ได้ทำให้ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาวไทเขิน ซึ่งเป็น ประชากรส่วนใหญ่ของเมืองเชียงตุง ยังคงมีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มไทเขินในล้านนาอยู่มาก และ การนำเสนอบทความในครั้งนี้ นับได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทางชาติพันธุ์ และความเป็นมา ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศเพื่อนบ้านได้เป็นอย่างดี

สราวุธ รูปิน (2551) ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัดและการรักษาเอกลักษณ์ของชาว ไทเขิน เมืองเชียงตุง รัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ จากการศึกษาพบว่า สถาบันทางศาสนาของเมือง เชียงตุงมีพัฒนาการจากธรรมเนียมดั้งเดิมของการปกครองคณะสงฆ์ไท ซึ่งประกอบไปด้วยคณะ บุคคลที่เป็นฝ่ายบรรพชิต และฆราวาส ได้ร่วมกันด้วยอุดมการณ์ทางศาสนาและสังคม วัด มี บทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของผู้คนโดยทั่วไป ควบคู่ไปกับการเป็นสถาบันทาง ศาสนา ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมพม่า หลังการตกเป็นอาณานิคมอังกฤษในปี พ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885) มีผลกระทบต่อเรื่องการจัดแนกคุณลักษณะของผู้คนจากหลักการทาง “ชาติ

พันธุ์วิทยา” (Ethnological survey) ซึ่งทำให้เกิดพรมแดนทางสังคมวัฒนธรรมในพม่าอย่างถาวร ความมีตัวตนทางชาติพันธุ์ จึงเป็นผลจากการมองเห็น เส้นเขตแดนทางวัฒนธรรม แต่สำหรับชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง มีความแตกต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ เพราะไทเขินได้สร้างและนิยามตัวตนจากความคลุมเครือของจิตสำนึกทางชาติพันธุ์

ความเคลื่อนไหวทางสังคมวัฒนธรรมเกี่ยวกับการชำระอัตลักษณ์ของวัดไทเขิน จึงวิเคราะห์จากความเปลี่ยนแปลงของวัด พบว่า วัดสำคัญประจำเมืองเชียงตุง ได้กลายมาเป็น “พื้นที่” ในการชำระรักษาอัตลักษณ์ความเป็นไทเขิน โดยการนิยามความสำคัญของ “วัด สัญลักษณ์ และพิธีกรรม” มาเป็นเครื่องมือในการต่อรองอำนาจและตอบโต้การถูกรอบงำทางสังคมและวัฒนธรรมจากพม่า

การชำระอยู่ของอัตลักษณ์วัดไทเขิน จึงมีพลังผลักดันจากสถาบันศาสนาและสังคม ที่มีลักษณะซับซ้อน กระบวนการรักษาอัตลักษณ์ความเป็นไทเขิน จึงมีการปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องภายใต้บริบทและเงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม “เหตุการณ์” ทางประวัติศาสตร์ได้ถูกเชื่อมโยงเพื่อสร้างความหมายการมีตัวตนของชาวไทเขินในปัจจุบัน

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2552) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับ เมืองเชียงตุง เมืองพะเยาก และเมืองเลน โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงตุงตั้งแต่สมัยตำนาน ประเพณีที่สำคัญของเมืองเชียงตุง ลักษณะทางกายภาพโดยทั่วไปของเมืองเชียงตุง พระพุทธศาสนาและวัดในเมืองเชียงตุง พร้อมทั้งบทบาทของพระสงฆ์ในเมืองเชียงตุง นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงเมืองอื่น ๆ ที่อยู่โดยรอบเมืองเชียงตุง คือ เมืองพะเยาก และเมืองเลน อีกด้วย

พระนคร ปรังฤทธิ, จินตนา มัชฌมบุรุษ และ รุ่งทิพย์ กล้าหาญ (2552) ได้ทำการศึกษาประเพณีประจำปีของเมืองเชียงตุง โดยศึกษาจากเอกสาร โบราณอักษรไทเขิน และการเก็บข้อมูลภาคสนามในเมืองเชียงตุง การศึกษาครั้งนี้ได้รวบรวมประเพณีต่าง ๆ ที่มีในแต่ละเดือนของเมืองเชียงตุง ผลการศึกษาพบว่า เมืองเชียงตุงมีคติความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับคติความเชื่อแบบพราหมณ์ และคติท้องถิ่น ทำให้เมืองเชียงตุงมีประเพณีที่หลากหลาย การศึกษาประเพณี 12 เดือนของเมืองเชียงตุง ทำให้มองเห็นแนวคิด คติความเชื่อ โลกทัศน์ และบทบาทการร่วมพิธีของชาวเมืองเชียงตุง อีกทั้งประเพณีบางอย่างที่เคยปฏิบัติกันในอดีตเมื่อครั้งสมัยที่ยังมีการปกครองด้วยเจ้าฟ้า แต่ปรากฏว่าในปัจจุบันนี้ได้เลือนหายไปแล้ว ในขณะที่ประเพณีบางอย่างที่ยังคงประเพณี

ปฏิบัติในปัจจุบัน และบางประเพณีได้มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยได้รับอิทธิพลจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อยู่ทั้งในและนอกตัวเมืองเชียงตุงด้วย

พระนคร ปรั้งฤทธิ์ และ จินตนา มัชฌมบุรุษ (2553) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธีในพุทธศาสนา เมืองเชียงตุง พบว่า เครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธีในพุทธศาสนา ถือเป็นของสูงและของศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งเป็นสิ่งเคารพบูชาสูงสุดของชาวพุทธ นอกจากนั้น เครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธีบางส่วน นอกจากจะมีคติความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นรากฐานแล้ว ยังอาจจะมีความสัมพันธ์หรือผสมผสานกับคติแบบพราหมณ์ และคติของท้องถิ่น จึงทำให้เกิดการสร้างสรรค์รูปแบบของเครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธี ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มไทเงิน เมืองเชียงตุง ซึ่งมีคติความเชื่อดังกล่าวรองรับรูปแบบอยู่

การจัดทำเครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธี เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ถือเป็นคติที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ หรือที่เรียกว่า อามิสบูชา ถือเป็นกรบูชาที่ก่อให้เกิดรูปแบบของพิธีกรรมและศิลปกรรม ได้แก่ เครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธี ซึ่งวัฒนธรรมที่มีคติความเชื่อเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน อาจจะมีการสร้างสรรค์และถ่ายทอดไปมาระหว่างกันได้

ด้วยเหตุนี้ ชาวไทเงิน เมืองเชียงตุง ซึ่งได้รับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจากล้านนา จึงมีการสร้างสรรค์รูปแบบของศิลปกรรม ทั้งเครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธี ซึ่งศิลปกรรมบางส่วนอาจมีคติและรูปแบบที่คล้ายกับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่อยู่ในภูมิภาคใกล้เคียงกัน เช่น ไทยวน ไทใหญ่ ไทลื้อ เป็นต้น

เครื่องสักการบูชา ถือเป็นส่วนประกอบสำคัญ ที่จะเป็นส่วนน้อมนำศรัทธาของผู้คนที่นิยมในพิธีกรรม ให้ได้พัฒนาจิตใจให้เข้าสู่หลักธรรมทางพุทธศาสนา นอกจากนั้น ศิลปกรรมเหล่านี้ ยังบอกเล่าอัตลักษณ์ทั้งคติความเชื่อ โลกทัศน์ และค่านิยมของกลุ่มชนในแต่ละวัฒนธรรม ผ่านรูปแบบของเครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธีเหล่านี้อีกด้วย

ฐาปนีย์ เครือระยา (2553) ได้ทำการศึกษาพัฒนาการของเรือนพื้นถิ่นไทเงินและความเชื่อเกี่ยวกับเรือนไทเงิน โดยทำการศึกษาพัฒนาการของรูปแบบเรือนไม้พื้นถิ่นและความเชื่อเกี่ยวกับเรือนไทเงิน เปรียบเทียบระหว่างเมืองเชียงตุง สหภาพเมียนมาร์ กับ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบเรือนและความเชื่อของชาวไทเงิน อำเภอสันป่าตอง

ในปัจจุบัน ยังคงแฝงแนวคิด ความเชื่อ ประเพณีนิยมของชาวไทเงินไม่ต่างไปจากที่เมืองเชียงตุงมากนัก เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับหอยทวดาเรื่อน ที่เป็นเหมือนอาร์ักษ์คอยดูแลคนและเรื่อนให้ปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ ทั้งนี้รูปแบบเรื่อนไทเงินอำเภอสันป่าตอง ยังแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายในตัวเรื่อนคล้ายกับเรื่อนไทเงินเมืองเชียงตุง คือ มีบริเวณที่เรียกว่า “นอก” และ “ใน” อันเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยในเวลากลางวันและกลางคืน

วัฒนธรรมและประเพณีของชาวไทเงินที่เกี่ยวกับเรื่อน สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของรูปแบบเรื่อนและความเชื่อ รวมถึงการปรับตัวของชาวไทเงินในเมืองเชียงตุง และอำเภอสันป่าตองที่ต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและยุคสมัย